

EGY HATVAN ESZTENDŐS TÖRVÉNYJAVASLAT

Irta: RÉDEY JÓZSEF

Az 1861-ik év április 2-án Pesten egybegyűlt országgyűlés képviselőházának jegyzőkönyve (nyomatott 1861-ben Landerer és Heckenastnál) került a kezembe. Az 1848/49. évi forradalom leverése után a bécsi császári hatalom megszállott országgként kormányozta Magyarországot. Az 1861. évi országgyűlés kísérlet akart lenni az alkotmányos élet helyreállítására.

Ez az országgyűlés volt a Deák Ferencz híres felirati javaslatának az országgyűlése.

Ez volt az az országgyűlés, a melynek első feliratát a császár és király nem akarta elfogadni, mert az őt egyszerűen csak „Fölséges Úr“-nak nem pedig „császári és apostoli Királyi Fölségnek“ nevezte.

Ez volt az az országgyűlés, mely irigylésreméltó nyugalommal tudott vitatkozni a képviselőház nyári szellőztetésének problémájáról.

Ez volt az az országgyűlés, melynek utolsó képviselőházi ülésén az elnök azt a bejelentést tette, hogy gróf Haller királyi biztos „útasítva van arra, hogy arra az esetre, ha az országgyűlés a legmagasabb királyi rendelet értelmében azonnal fel nem oszlanék, ő azt katonai erőhatalommal is oszlassa fel.“

Igy végződött az 1861. évi országgyűlés.

* * *

1861 óta hatvan esztendő múlt el. Azóta nagyon megváltozott a világ. De a hatvan esztendő képviselőházi jegyzőkönyv sárga lapjairól szociológiai tanulmányok eleven fluiduma árad az olvasó felé. A „historia magister vital“ igazságának örök elevevénye lüktet a sárga lapokon.

Az 1861. évi országgyűlésnek az úgynevezett nemzetiségi kérdés volt egyik legnagyobb problémája. A június 10-iki, 41-ik ülésén a felirati javaslat 31-ik szakaszának részletes vitája alkalmával báró Eötvös József képviselő „egy bizottmánynak a nemzetiségi kérdésben leendő kiküldése iránti indítványát“ tette le a ház asztalára. A június 26-iki, 51-ik ülésén megválasztották a 27 tagu bizottmányt. A választás eredményét a június 26-iki, 52-ik ülésén hirdették ki. A bizottmány tagjai a következők voltak:

Ignjatovics Jakab (Nagy Becskerek), Faur János (Oravica), Csernovics Péter (Basahid), Branovácsky István (Ujvidék), Csorda Bódog (Szabadka), Missics János (Lippa), Mácsay Lukács (Ujbánya), Beniczky Lajos (Brezsnóbánya), Szalay László (Pest), Spóner Tivadar (Késmárk), Justh József (Túróc-Szent-Márton), Pap János (Belényes), Markos György (Nagy-Berezna), báró Eötvös József (Buda), Szentiványi Adólf (Liptó-Szent-Miklós), Müleh Ferencz, Bartal György (Pinczehely), Tisza László (Tenke), Wlad Alajos (Nagy-Jorlenc), gróf Andrassy Gyula (Sátoralfajhely), Seregélyi Sándor (Ökörmező), Popovics Zsigmond (Butyin), Madách Imre (Balassagyarmat), Tóth Vilmos (Nyitra), báró Podmaniczky Frigyes (Szarvas), Pap József (Remete), Urházy György.

A „nemzeti kérdés tárgyában kiküldött bizottmány“ 1861 augusztus 1-én kelt és íj. Bartal György előadó által aláírt jelentését az augusztus 9-iki, 64-ik ülésen mutatta be a képviselőháznak. A jelentéshez mellékletként volt csatolva a kisebbségnek egy részletesen kidolgozott törvényjavaslata is, melynek Wlad Alajos és Popovics Zsigmond képviselők voltak a szerzői.

Hatvan esztendősen ez a „Pesten, 1861 július 20-án kelt“ törvényjavaslat. Megérdemli, hogy a történelmi emlékek kriptájából napfényre kerüljön.

TÖRVÉNYJAVASLAT A NEMZETISÉGI ÜGYBEN ÁLTALÁBAN

1. §.

Magyarországban különböző területeken, nagyobb számmal tömegesen lakó külön nyelvű népek: jelesen: a románok, szlávok, szerbek, oroszok és németek, a magyarral egyenjogú nemzeteknek ismertetnek el, s ezeknek összessége képezi Magyarország politikai nemzetét.

2. §.

Mindegyik nemzetnek egyenlősen joga van saját nemzeti nyelvét, a magán és nyilvános élet minden viszonyaiban szabadon használni, fejleszteni és művelni; melyhez képest rendeltetik:

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Községekben, megyei járások s kerületekben, megyékben, önálló köztörvényhatósággal bíró szabad kerületekben, vidékekben s városokban, közigazgatási, törvénykezési, köztanácskozási, azaz: általános hivatalos nyelvű szolgálaton nyelv, mely az illető község, megyei járás s kerület, megye, szabad kerület, vidék vagy város lakosságának egészben vagy általános többségben nemzeti nyelvét képezi.

4. §.

Ha valamely község, megyei járás, vagy kerület, megye, vidék vagy városban, egyik nemzetiség sem bírna általános többséggel; ily esetben a hivatalos nyelv szabadon választható.

5. §.

A megyei járások és kerületek alakítása akként rendezendő, hogy egy-egy járás, illetve kerületbe, lehetőleg oly községek összesítettessenek, melyek legalább általános többségben, ugyanazon nemzetiségű lakosokat foglalnak magukban. Ezen rendszabály az országgyűlési képviselői választói kerületek alakításánál is szem előtt tartandó. Ügyszintén

6. §.

A megyei, szabad kerületi, vidéki és városi képviselők s hatóságok is, a területükön lakó különböző nemzetiségek számaránya szerint alakítandók.

7. §.

A községek mindennemű jelentéseiket, felterjesztéseiket s kérelmezéseiket saját községük hivatalos nyelvén teszik, az ország bármely hatóságához.

8. §.

A megyei járások s kerületek tisztviselői, az illető községekkel hivatalosan csak ezeknek hivatalos nyelvén közlekedhetnek.

9. §.

A megyei járások s kerületek tisztviselői, a megye többi járásai s kerületeivel, akár az utóbbiaknak, akár a megyének hivatalos nyelvén, magának a megyének hatóságával pedig csak a megye hivatalos nyelvén közlekednek.

10. §.

A megye, szabad kerület, vidék vagy város, tulajdon tisztviselőinek szintén saját hivatalos nyelvén adja ki határozatait s rendeleteit.

11. §.

A megyék, szabad kerületek, vidékek s városok egymás között, valamint a különféle egyházi hatóságokkal érintkezéseikben is, — vagy azon hatóságok hivatalos nyelvén, melyekhez a közlés intézendő, vagy magyar nyelven közlekednek.

12. §.

A megyék, szabad kerületek, vidékek és városok mindennemű és rangu felsőbb hatóságokhoz, saját hivatalos nyelvükön teszik jelentéseiket, felirataikat s más feltejesztéseiket, azonban akként, hogy amennyiben ezen saját hivatalos nyelv nem a magyar volna, hasábszerűleg (columnaliter) a szöveg magyar nyelven is alkalmazandó.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

A felsőbb hatóságok, nem magyar hivatalos nyelvű megyék, szabad kerületek, vidékek s városokhoz intézendő rendeleteiket s meghagyásaikat, magyar nyelven ugyan, — de szintén az illető megye, kerület, vidék vagy város hivatalos nyelvének is hasábszerűleges alkalmazása mellett bocsájtják ki.

14. §.

Községi, megyei, szabad kerületi, vidéki és városi köztanácskozásoknál, mindenki jogositva van saját nemzeti nyelvét használni, valamint mindenkinek szabadságában áll, az ország bármely hatóságához (ide értve a katonai hatóságokat is) kérvényeket saját hazai nyelvén benyújtani és azokra a határozatot ugyanazon nyelven igényelni.

15. §.

Törvénykezési nyelv községi hatóságoknál, a község, — járási s kerületi bíróságoknál, a járás, illetőleg kerület, — megyei, szabad kerületi, vidéki és városi bíróságoknál és törvényszékeknél pedig ezeknek hivatalos nyelve.

16. §.

Váltó, törvényszéki s kerületi táblai bíróságok, a saját hatósági területek-beli, bármelyik nemzeti nyelven szerkesztett beadványt elfogadni s ugyanazon nyelven elintézni tartoznak.

17. §.

Fenyítő ügyekben, a vádlott nyelvén kell a vizsgálatot s tárgyalást megtartani és az ügyet elintézni, valamint a tanukat is saját nyelvükön kell kihallgatni; kivételt képezvén oly esetek, melyekben a vádlottnak vagy tanuknak nyelve, az illető törvényhatóság területén s környékén nem divatos; mely utóbbi

esetben a bíróság köteles leendő hiteles tolmács alkalmazásával eszközölni a kihallgatásokat.

18. §.

Fellebbviteli törvényhatóságokban a fellebbezett ügyek eredetben terjesztetnek fel, honnan az ítéletek s más határozatok a magyar nyelv mellett, hasábszerűleg, azon nyelven is kiadandók, melyen az ügy az első bíróságnál tárgyalatott s elintéztetett.

19. §.

Országgyűlési hivatalos és köztanácskozási nyelv a magyar, fenhagyatván mindamellett az egyes országgyűlési tagoknak azon joga, hogy a köztanácskozásokban saját nemzeti nyelvüket is használhassák.

20. §.

A törvények az 1. §-ban megnevezett valamennyi nemzet nyelvén hitelesen kiadandók s minden hatóságnak azon nyelven is megküldendők, mely annak hivatalos nyelvét képezi; de a magyar és egyéb nyelvű szerkezetek között támadható kétséges értelem eseteiben a magyar szöveg leendő elhatározó.

21. §.

Egyházközségekben és iskolákban, továbbá az egyházi hatóságok és iskolai igazgatóságoknál, valamint az ezeknek alárendelt községeknél minden tekintetben azon nyelv használandó bel- s külügyvezetési s nevelési, illetőleg oktatási nyelvül, mely az illető egyházi vagy iskolai közönségnek nemzeti nyelvét képezi.

22. §.

Az egyházi hatóságok és iskolai igazgatóságok, a hatóságuk alatti községek és hivatalokban az utóbbiak nyelvén intézik rendeleteiket, a világi s más hatóságokkal pedig ezen törvényjavaslat 11., 12. s 13. §-ai értelmében leveleznek.

23. §.

A tanodák és közoktatás feletti főfelügyeletet gyakorló államkormánynál mindegyik nemzet, illetőleg vallásfelekezet részére saját nemzetiségű, illetőleg vallású férfiakból, külön osztályok alakíttassanak.

24. §.

Mindegyik nemzetnek, illetőleg vallásfelekezetnek saját iskolai ügyei iránt az álladalom főfelügyelése mellett szabadon és önállólag intézkedni joga van, mihez képest mindegyik nemzetnek, illetőleg vallásfelekezetnek szabadságában áll, önerejével, a tudomány minden ágaira nézve saját al- és feltanodákat s tudományos intézeteket és alapítványokat felállítani s azok számát szükségéhez képest szaporítani, mire nézve mindegyik nemzetnek joga van az álladalom anyagi segélyét is a népesség arányához képest igénybe venni.

25. §.

Mindegyik nemzet, illetőleg vallásfelekezet tanodáiban a tudományok összes ágainak előadása a 21. §-hoz képest, az illető nemzet nyelvén történjék, mely tanodákban egyszersmind az ország pragmatikai történelme mellett a saját nemzeti történelem is, rendes tantárgy gyanánt háborítlanul taníttassék.

26. §.

Mindegyik nemzet, illetőleg vallásfelekezet köztanodái az álladalom tanintézeteivel egyenrangúknak tekintendők.

27. §.

Az állami tanintézetek tanári állomásainak betöltésénél — kivéven a vallás-tanszéket — az alkalmazandó egyénekre nézve a törvényesen bevett vallások különbözősége akadályul nem szolgálhat.

28. §.

Mindegyik nemzet számára a pesti egyetemenél egy saját nemzeti nyelv és irodalmi tanszék állíttassék fel, mely szabály az ország különféle vidékén levő al- és fel-államtanodáknál is alkalmaztassék, azonban ezeknél csak a környékükben tömegesebben lakó nemzetiségekre való tekintettel.

29. §.

Bármely intézkedésen alapuló minden oly határozatok vagy rendeletek, melyek egyik vagy másik nemzet nyelvén, külföldön, bárhol megjelenő irodalmi termények (könyvek, folyóiratok, lapok stb.) szabad behozatalát akadályozhatnák s nehezítenék, — ezennel hatályon kívül tétetnek s az e tekintetbeni teljes jog- és szabályegyenlőség mindegyik nemzet számára biztosítottatik.

30. §.

Saját nemzeti olvasóköroök, kaszinók, nyelvészeti, irodalmi, zenészeti s dalászati társulatok s egyetek és a saját nemzeti nyelv, irodalom s művészet fejlesztését, művelését s terjesztését célzó bármily más intézetek és alapítványok felállításában, valamint az ezen célokra szükséges adakozások gyűjtésében egyik nemzet sem gátoíthatatik.

31. §.

A saját nemzeti színeknek és öltözetnek szabad használata megyékben és az országgyűlésen is, minden ebből vonható magyarázat és következtetés nélkül biztosítottatik.

32. §.

Minden ezen törvénnyel ellenkező eddigi törvények eltöröltetnek, illetőleg módosítottaknak tekintendők.

33. §.

Ezen törvény sarkalatos alaptörvényül szolgál.

34. §.

Ezen törvény az ország integritásának soha semmi szín alatt nem praedjudikálhat.

35. §.

Ezen törvény haladéktalan végrehajtásával a minisztérium megbízott.

* * *

Az 1861. évi képviselőház nem tárgyalhatta ezt a törvényjavaslatot, mert a császár szétkergette az országgyűlést. Később sem lett törvény belőle. Tudjuk, hogy 1868-ban más törvény készült. Meddő dolog volna ma afelett elmélkedni, hogy mi lett volna hatása annak, ha a Wlad Alajos és Popovics Zsigmond javaslata törvénnyé vált volna. De az emberi közösségeknek ma is épen olyan törvénye, mint volt hatvan esztendővel ezelőtt:

„Historia magister vitae“.

HÁRMAN

Irtá: KAREL CAPEK

A napfény, mely kora reggel óta a szemközi udvarok sárga falán tüzelt, a makacs csendben lassan továbbsiklott. A falak odaát már árnyékban vannak s ennek következtében azt hinnéd szinte, hogy kissé hűvösebb lett. Most egy keskeny fénysáv az ablakkeretre kerül, egyre terjed s mire a szobaig ér, arra felébred odaát a férfi, nagyot ásít és bejön a szobába, mint máskor is, vasárnap, mindig. Mária vállai megremegtek valami aggodalmas rosszérzéstől, ölébe ejtette kezimunkáját.

Üres szemmel nézett ki az ablakon. Az udvaron a gesztenyefa nemrég még virágzott, most csak egy virágtakaró maradt a fa alatt, olyan, mintha kiette volna a moly. Hogy van az, hogy még egy fát is, amely nem vétett neked, megútálhatsz? Valami teher nyugtalanítón növekedve, mértéktelen súllyal nyomta Mária mellét. Ha kibeszélné magát, azt mondaná talán: emlékek; de soha nem szól magáról se férjéhez, se ahhoz a másikhoz. És talán nem is az emlékek. Csak, mintha mindaz, ami elmúlt, összesűrűsödne egy nehéz gombolyaggá, amelynek, ha csak egy szálához hozzányúlsz, egymásután gombolyodnak le az események, úgy azok, amelyeket magavigaszára szívesen hívna vissza, mint azok is, amelyeket szeretne örök időre elfelejteni. Mária nem gondol semmire, nem akar gondolni semmire sem, de mindaz, amire most visszaemlékezhetne, tudatos előtte. Minden előtte van és oly közel, hogy fél a tünődéstől, nehogy rátévedjen.

A napfény rászaladt az ablakrárára.

Először, hogy ajánlt tudnia kell, hogy mindenki tudja, hogy még a részleteit is tudják asszonyhűtlenségének. Ó, valamikor dacosan tűrte, mikor annyian értették meg vele, hogy tudják... Némelyek durván, mások szemérmetlen bizalmaskodással, néhányan dorgálva, néhányan pedig — és mind, mind úgy érezték, jogukban áll valami borzasztót mondani. A szomszédasszony, aki a szajhákrol dűnnyög, ha szembejön vele, az a másik asszony meg bólogat és arról beszél, hogy hadd élvezzen a fiatalság, mi becsülete van a tisztességnek? A harmadik célzatos megjegyzésekkel az ura után érdeklődik, az ott kiköp előtte, az nem fogadja a köszönését, megint másik csak úgy csepeg a rokonérzéstől és hálából elkölcsönzi mindenét — ó istenem, mindezt el kelljen viselni?

Igen, eleinte dacba erőltette Mária magát, de nehéz az önön büntudattal dacolni. Aztán elsírta a megbántottak vad könnyeit, de azok nem adtak ennyhülést. Még a szeretőjének sem zokoghatta el a keservét, nem is volt soha mit mondani neki, némán omlott bele ennek a szenvedélyes és nehézkes embernek néma, súlyos és letörő

szerelmébe. Már úgy viselkedett, mint aki a célzásokat nem érti, mintha nem őrá vonatkoznának, megszokik mindent az ember, de az a „minden“ nem mosódik le, nem változik meg, nem lesz mássá mégsem.

A napfény elérte a függöny zsinórojaikat.

A férje! Eleinte talán nem hitt abban, amit a feleségéről hallott, aztán feldúlta a kétségbeesés és inni kezdett. Az asszonynak nem szólt. Ivott éjjel-nappal, a rendes, szorgalmas ember száználmasan elzüllött, végül már azzal fenyegették meg a hivatalban, hogy nyugdíjba küldik, mire hirtelen megváltoztatta életmódját, felhagyott az ivással és felvette a régi szokásait, csak még háziasabb és aprólkosabb lett, mint azelőtt. A feleségéhez sokáig nem szólt, de egyszer elvégre csak meg kell beszélni a kiadásokat, a mosást, az ételt . . . Mióta „megjavult“, valahogy torkos lett és fősvény, mindenben tekintettel kellett lenni rá, ennél többet egyébként nem kívánt. Egyszer a lakásban találta Bandyscht, Mária szeretőjét, becsapta maga után az ajtót, nem nézett rájuk és behúzódott a belső szobába. Ahogy elment a látogató s Mária vacsorához szólította, eleinte néma maradt: aztán, vacsora után erről-arról beszélt, kínosan akadozva, mintegy tudatában, hogy voltaképpen hallgatnia kellene. Mikor aztán Mária többet járt el Bandysch-hoz, néhányszor lármát csapott, hogy nagyon soká marad oda. Haragudott, mert megváratta a vacsorával. Az emberek úgy beszéltek róla, hogy jámbor. Mária nehezen tudott ránézni, nemcsak mert megcsalta, de azért is, mivel egészen elhagyta magát.

A napsáv felment a falra. Mária úgy figyelte, mint a sorsóra mutatóját. Még hallja az ura szabályos horkolását, de mindjárt reccsen odaát a diván, a férje felásit, lomhán felemelkedik és tarkóját vakarva, harisnyában, mint minden vasárnap, bejön ide hozzá a szobába. S fel-alá fog járni, megtapogatja a bútorokat, megnézi az évtizedes repedéseket a poltúrán, morog, hogy sokba kerül a háztartás és óvatos körülmenyességgel rátér furcsa heti prédikációjára . . . Mária végigfutott a hideg. Jó néhány hónapja már, hogy elkezdte. Előhozta már ezerszer, hogy mennyi pénzbe kerül az asszony, hogy milyen drága mulatság a házaselet. S egyszer csak elkezdte: hogy milyen jó a legényembernek, ha férjes asszonnyal kezd ki. Más eteti, más öltözteti az asszonyt, neki pénzébe nem kerül. Legfeljebb, ha egy ibolyacsokorba! — mondta és keményen nézett Mária. Azok olcsón jutnak az asszonyhoz — ismételtette körülmenyesen, mintha valami új dologra jött volna. Egy hónapig beszélt erről a témáról és Mária azt hitte, hogy féltékeny.

Egyszer Mária éppen valami diszítést varrt egy ruhájára. Ahogy felébredt, bejött és megkérdezte, mibe került a csipke, mibe kerül ez, mibe kerül az? . . . Különbözn pedig sohasem korlátozta valami nagyon ilyen apróságokban, úgy látszik belátta, hogy az asszonynak szépen kell járnia; mégis, beszélt a dologról és sopánkodott, mennyi pénzt kell beleölni ilyesmikbe. Manapság — így kezdte el akkor — egy ember nem tudja kiruházni az asszonyát; nem, egy ember ma-

napság nem keres meg annyit. Vannak persze olyanok is, akik jól járnak, nem kerül pénzükbé az asszony, ha nem az övék!... Mária egyszerre megértette a férjét, a szíve, mintha megdermedt volna, de hallgatott, mintha nem tartoznék rá, amit az ura mond. Az ura mélyről, keményen a szemébe nézett és kirobbant belőle:

— Hát Bandysch?

Első ízben mondta ki a nevét.

— Mit akarsz a Bandyschtól? — Mária megrettent.

— Semmit; — mondta kitérőleg és némi csend után. — Vajjon neki mekkora keresete van?

Mária emlékszik: akkor kezdődött el. S azóta minden vasárnap így megy. Mért alszik máma olyan sokáig? — Jön, vakarja a nyakát. „Beszéltél a Bandysch-sal? Hányszor? Na, mondd már, milyen a keresete?” Aztán magáról beszél. Nincs pénz — új kalapra lenne szüksége — az övé már igazán gyalázatos; de hiába, a „háztartásra megy fel minden”. Magának beszél. Valami undorító gomba nyomja Mária torkát, hánygni szeretne. Az ura bólogat a fejével és különös szomorúsággal így végzi:

— Te persze nem törödsz semmivel sem!

Mária a továbbvándorló napfoltra bámúl és a tenyerébe vájja a körmeit. Csak legalább arra az egyre ne emlékeznek! A szeretője lakásán történt — egyszer, épp ilyen vasárnap után: Bandysch a dívánra ültette, de ő vonakodott és sírt; érezte, hogy sírnia kell és hagyta, hogy Bandysch sokáig kérdezze, sokáig, hogy miért kesereg: hogy az ura zsugori, hogy nincs pénze ruhára, az ura nem akar már adni semmire... A férfi komoran hallgatta s látszott rajta, hogy szinte kihülve; olyan... olyan nehézkes volt, hogy már azt számítgatta magában, mibe kerülhet. Végre habozva és rosszkedvűen ezt mondta:

— Hát jól van Mária, majd én gondolok rá.

Mária érezte, hogy most már tudna áltatás nélkül is sírni, de ahelyett tűnie kellett Bandysch csókjait; ó, még annál is többet, többet mint eleddig bármikor!

Legközelebbi találkozásukkor a szeretője már ajándékkal fogadta; szövetet vett neki egy ruhárávalót; Máriának nem tetszett a szövet, megalázva, megtörve vánszorgott haza. Eddig úgy élt a szeretőjével, mint asszony a férjével; komolyan és odaadással öleltek; de most behunyta a szemét, ha önmagára gondolt, hogy meg ne borzadjon. Eppen szabta a szövetet, mikor az ura belépett.

— Bandyschtól van? — kérdezte érdeklődve.

Mária sóhajtott és hosszú öltésekkel varrt. Egy selyemblúzt varrt magának; ezt is a szeretőjének köszöni. Szinte különös kéjjel halmozta el őt értékes, fényűző és csábító ajándékokkal. Néha örvendve arra gondolt: azért van ez, mert annyira szereti. Néha azonban máshogyan fogta fel és olyankor borzasztó szorongást érzett. Tartózkodó és passzív szerelmük helyébe az ajándékok valami lázas és frivol mámort lehettek s Mária is rákényszerítette magát arra a természetellenes, könnyelmű dévajágra, amely nyugodt és

erős asszonytestével mindenkép ellenkezett. Izzó változás sodorta és szeretője, mint mohó iszákos, úgy fogadta most Máriát, aki elkerülhetetlennek és ellenszenvesnek érezte ezt a fordulatot. Kimondhatatlan bűnben találta önmagát, mert amit tett, az ellenkezett a természetével; de nem volt ereje a védelemre és eltűrt mindent, kétségbeesve és azon erőlködött sikertelenül egyre, hogy ne gondoljon arra. Alig egy hete, arra kényszerítette a férfi, hogy bort igyon: ő már be volt rugva. Az asszony eltolta az italt, de mikor a szeretője részeg, tüzes és mohó lehellete megcsapta, majdnem felordított a borzadálytól.

A napsugár halkan rásurrant édesanyjának fényképére. Egy falusi asszony kerek, tiszta és vidám képére, aki gyermekeket szült és aki áldó mozdulattal visszaadta az életnek mindazt, amivel az élet megajándékozta. Máriának ölébe hanyatlottak a kezei; a férj szuszogása is elcsendesedett, fojtó meleg volt, nyomasztó, nagy csönd. És erre a szomszédban felnyögött a férj, a díván recsegett, bizonytalan léptektől nyikorgott a padló. Mária gyorsan öltögetni kezdett. A férj kinyitotta az ajtót, nagy nekikészüléssel ásitott és kigombolt ingben, álomtól még kábultan, izzadtan, nyakát dörzsölve, belépett a szobába. Mária fel sem nézett, még gyorsabban öltögetett.

A férfi harisnyában keresztültopogta a szobát, a nő fölé hajolt, ásitott és megszólalt:

— Mit varrsz?

Mária szó nélkül eléjeterítette a munkáját, hogy nézze meg.

— Bandysch-tól kaptad? — kérdezte közömbösen. Mária szájába vette a varrótűt és nem felelt. A férj felsőhajtott és fontoskodva megtapogatta a selymet, mintha értene hozzá. — Bandysch-tól van! — válaszolt önönmagának.

— Már jómultkoriban adta, — mondta Mária a szája széléről.

— Uhuhum; — ásitotta az ura és újra elkezdett járkálni a szobában.

— Légy szives vedd fel a cipődet legalább! — mondta egy kis idő múlva Mária.

A férfi hallgatott és tovább vándorolt a szobában.

— Eh! Mit — kezdte el, — az örökös veszekedés ez! Minek a sok butaság. Hogy nem sajnálsz a pénzt. Igazán, Mária, hogy nem sajnálsz a pénzt!

— Nem te fizeted! — mondta keményen Mária. Tudta, hogy most újra megindul az a bizonyos vasárnapi beszélgetés.

— Nem én fizetem! — ismételte meg a férfi. — Az igaz, hogy nem én fizetem. Miből is fizetném? Nekem másra kell a pénz. Már megint be kell fizetnem a biztosításért a részletet... Nekünk nem telik bolondságokra. Te nem számítod, hogy mire megy el a pénz. Százhusz csak a kamat. Meg a biztosítás. Neked mindegy. Szóltál már Bandyschnak?

— Szóltam.

— Ja, ja, istenem, istenem! — ásitotta a férfi és belenézett Mária munkájába. — Nem sajnálsz a pénzt, Mária? Mibe kerül az ilyen szövet, nem tudod?

— Nem tudom.

— Hányszor voltál vele ezen a héten?

— Kétszer.

— Kétszer! — ismételte meg tünődve. — Kár a sok pénzért.

Annyí rongyod van már! Hallgass rám, Mária!

Az asszonyka lecsüggesztette a fejét; most jön.

— Már második esztendeje, hogy nem teszünk félre semmit. Ez nincs másképp, Mária, így van. Most, ha valami betegség jön vagy nem tudom... De csak hogy neked meglegyen a parádéd, igaz-e?

Mária makacsai hallgatott.

— Félre kellene tenni valamit; meg a szén a télre. Bizony jó lenne, ha öreg napjaimra... meg neked... legalább az öreg napjaidra gondolhadrnál!

Kínos volt a csend; Mária befűzte a cernát a tübe, maga se tudta, hogyan.

A férfi a nő szöke haja felett kinézett az ablakon és akart valamit mondani: és bús, borostás ételmaradékos álla remegni kezdett...

— Hagyd már! — kiáltotta az asszony.

Leesett az álla, egyet nyelt és folytatta:

— Tudod, egy ruhára is kellene; de hát hiába, honnan vegyük. Így van ez, Mária.

Meggörnyedve leült egy székre és maga elé bámult.

Mária kapargálta a tüvel a selymet. Ma egy hete ugyanazt mondta; az asszony szinte elsírta magát, ha az ura kopott ruhájára nézett. Mindennap kifordította, minden foszló szálát ismerte; szégyen gyalázat, hogy abban a ruhában jár el az irodába.

Tegnap járt a szeretőjénél; kész tervvel indult el hazulról; de nem úgy fordult, ahogy Mária tervezte. Az ölébe ült a férfinak (azt hitte, a körülményekre való tekintettel, hogy muszáj) és erőltetett jókedvbe hajszolta fel magát; a férfi rögtön felfigyelt és mindjárt megkérdezte, hogy mit akar? Mária nevetve azt felelte, hogy ne vegyen több ajándékot; majd ő vesz maga magának inkább, azt amire fáj a foga, ha csak pénze lenne... A férfi ránézett és elengedte a kezét. „Kelj fel“ mondta és maga is felállt, ide-oda járt a szobában, azután leszámolt kétszáz koronát az asztalra, odatette a kis táskája mellé. Oh, Mária szándékosan hagyta a kis táskát az asztalon, már gondolt arra; de miért nem tette a férfi a pénzt a táskába, miért várt arra, hogy a búcsúzásnál összekapja a bankjegyeket és idegesen, ügyetlenül maga gyúrja a kis táskába?

Miért nem fordult el legalább ezalatt, miért figyelt olyan feszült és kutató pillantással? Mária száraz, égő pillantással figyelte a varrótű hegyét; öntudatlanul is beleszakított a selyembe, öntudatlan buzgalommal tépett beleje egy ferde lyukat...

— Így van ez, Mária — mondta otrombán a férje. — Nincs elég pénzünk.

— A táskába — dobta oda idegesen Mária.

— Mi van a táskával?

— Vedd ki a táskából!

A férfi kinyitotta a táskát; megtalálta a bankjegyeket, amelyeket az asszony gyűrt bele tegnap. — Ez a tied? — kérdezte.

— A mienk, — mondta Mária.

A férj megdöbbenve pillantott az asszony lehajtott nyakára; nem tudta, mit mondjon.

— Éltegyem? — kérdezte csendesen.

— Tégy, amit akarsz.

Harisnyáson egyik lábáról a másikra lépett, valami sértő vagy gyengéd mondanivalót keresgélt; aztán csendesen átment a pénzzel a másik szobába. Sokáig elmaradt; mikor visszajött, Mária még mindig úgy ült ott; meggörnyedve, a tüvel kapargálta a selyemet.

— Mária — mondta szelíden a férje, — ne menjünk el sétálni egy kissé? — Mária a fejét rázta.

A férj tanácstalanul habozott; nem, nem lehet most elbeszélgetni...

— Mit szólnál ahhoz, Mária, — mondta végül megkönnyebülve — ha talán elmennék máma valamelyik kávéházba? Már évek óta nem voltam kávé...

— Eredj — suttozta Mária.

A férj felöltözködött, nem tudta, mit mondjon. Mária nem mozdult, a tarka selyem felett ült görnyedve bájosan; kerek szép néma arcával...

Gyorsan öltözködött, mintha menekülne; az ajtónál még habozott, megállt és bizonytalanul visszaszólt: — Tudod, ha esetleg el akarnál menni hazuról — Mária — hát csak menj el. Akkor esetleg nem is jövök vissza vacsorázni.

Mária ráborult a megtépett selyemre. A könnyek ajándéka aznap nem adatott meg a részére.

AMBRUS BALÁZS VERSEIBŐL:

CHANSON D'AUTOMNE

A hajad selyme fekete
 A derekad remek
 Az üdeség lehellete
 Még ajkadon remeg,
 Szemeid mély tekintete
 Száz gyémántot legyőz:
 De tudod-e mi lesz veled,
 Ha eljön majd az ősz.

Lábad előtt virág hever,
 Lépted nyomán virág,
 Az élet neked nem teher
 És örül, aki lát,
 Arcodon büszke a mosoly,
 A táncod gracióz,
 De tudod-e mi lesz veled,
 Ha eljön majd az ősz.

Ma mindened van, ami kell,
 Pompa, virág, zene,
 Napod gondtalan telik el
 Nem fáradsz el bele.
 Első vagy az elsők között
 Senki meg nem előz,
 De tudod-e mi lesz veled,
 Ha eljön majd az ősz.

Mert eljön még az az idő,
 De szemed nem ragyog,
 Szavadból bánat tör elő,
 Mindenki elhagyott.
 Szépséges arcod hova lett,
 A hajad csupa ősz,
 Én tudom, hogy mi lesz veled,
 Ha eljön majd az ősz.

DAL

Ha kérdik majd, hogy hol vagyok
 Mondd: elmentem innen,
 Ha kérdik, hogy mért mentem el,
 Mondd, hogy bánatomat vittem,
 Ha kérdik, hogy mi fáj nekem,
 Gondolj egy messzi nőre
 S ha kérdik, hogy mi lett velem,
 Mutass a temetőre.

PRIÈRE

— Sully-Prudhomme —

Ha tudnátok, hogy fáj nekem
 Élni magamban egyedül,
 Eljönnétek hátam elé
 Nesztelenül.

Ha tudnátok, hogy a fájdalom
 Két szemtől hogy megédesül,
 Benéznétek ablakomon
 Véletlenül.

Ha tudnátok, hogy egy tiszta szív
 Egy másik szívnek mit jelent
 Kapum alatt várnátok rám
 Egy éjjelen.

S ha tudnátok, hogy szeretek én
 Mily mélyen, őszintén, hűen
 Talán belépnétek hozzám
 Egyszerűen.

ARNYÉKOM ÉLETE ÉS HALÁLA

(A professzor emlékirataiból)

Irta: CSIKI ENDRE

I.

Volt idő, hogy nem tudtam magamról. Testvérem, aki följegyzéseimet valaha olvasni fogod tán, próbáld ezt megérteni. Nem tudtam magamról: öntudatom, — ha lehet így nevezni azt a halvány, szegényes és tévelygő eszmélkedést, amit fogantatásom pillanatától fél életemen át ébredésem napjáig magammal vonszoltam — ez az öntudat nem bennem élt, csupán az önön árnyékomban. Süketen és vakon, tébolyultan támolyogtam egy süket és vak, tébolyult zürzavarban; nem láttam és nem hallottam semmit, de mindent éreztem: bambán és tehetetlenül feküdtem meg a földön és falon; vagy rácsos kerítések könyörtelen lécein darabolódtam széjjel, szeletekben hullva át a tulsó oldalra; összezugsorodtam, elnyultam vagy elenyésztem, kiszolgáltatva ismeretlen erők démoni játékának, amelyek ellen nem védekezhettem; és olykor örült, elviselhetetlen kínok martak belém, amelyek eredetéről mítsem sejtettem.

Azért néha jó volt élni. Emlékszem, egyszer nagyon világosan éreztem, hogy *vagyok* s hogy szilárd és biztos körvonalaím vannak. Izzó napsütésben egyedül sétáltam az uccán; kemény konturokkal élesen kirajzolódva, símán, mint a tavon síkló könnyűringású csónak, haladtam tova az aszfalton s az az érzésem volt: igen, így lehet békésen és fájdalom nélkül élni. Csak épen valami borzongató hűvösség terpeszkedett végig a tagjaimon; pedig az aszfalt szikrázva verte vissza az égő napsugarakat; de ahova értem, nyomban hűvösség támadt; és menni, menni kellett tovább, mert ha megállottam, azonnal ijeszítően kezdett tűnni a melegség, nyomtalanul szóródva ki a világűrbe.

— Ezt a hideget tehát magammal hordozom — próbáltam eszmélkedni. — Ez tehát lényemhez tartozik és tőlem elválaszthatatlan. Jó; bele kell nyugodnom, mert másként nem lehet; és meg kell próbálnom, hátha sikerül ezzel számolva elviselhetővé tenni a létet.

Hirtelen hasító fájdalom riasztott fel tépelődésemből: egy lámpavasba ütköztem. Hanem azért nem tántorodtam vissza, zavartalanul síklottam tovább, tompa és eltűnedező fájdalmat cipelve emlékképpen tagjaimban s elnyomni iparkodva a feltörekvő sejtést, hogy így megoldani mégsem lehet az életet, mert ismeretlen veszedelmek leskelődnek rám köröskörül s orozva csapnak le a legártatlanabb pillanatban. Pedig ez így volt s pedig ezt halványan sejtettem is; de tudni és bevallani elviselhetetlenebbnek látszott, mint tűrni és tagadni.

— Hát persze — mondtam magamnak megnyugtatólag — kezdetben nem mindig sikerül jól. De lassankint majd beletanulok. A fő az, hogy most már tudom, hogyan kell.

Tudom? Mit tudtam még akkor? Mentem tovább süketen és vakon; és most már nem lehetett kitérni: emberek jöttek szemközt, egyenkint, kettőnkint, majd csapatostul minden találkozás meg-megújuló kinokkal hasított belém. Egyikük a fejembe rugott, a másik a gyomromba tiport bele; mikor egy-egy nagyobb tömeg közé keveredtem, pillanatokig a teljes megsemmisülés fenyegetett: eltűntem bennük, beléjük olvadtam s alakatlanul szétfolyó tömegükben nem leltem magamra. Azután újra előkerültem, valami önáltató diadal érzésével, hogy ime: mégis én vagyok, de csak pillanatokig késett az újabb és újabb összeütközések sora, amelyek mindegyike kimondhatatlan kinokat sajgatótt végig minden porcikámon.

És volt ebben valami tragikomikus furcsaság: mindezt úgy kellett elviselnem, mintha semmi sem történt volna. Zavartalanul kellett továbbssiklani és a többi árnyéklények is mind ugyanezt tették. És ma, ma világosan rajtakapom akkori éneket, hogy titokban aljas vigasztalást leltem abban a homályos érzésben: nemcsak reám tiportak mások, hanem én is rátiportam másokra; nemcsak én olvadtam bele mások lényébe, hanem magam is fölszívtam pillanatokra a mások létét. Titkolt és gyalázatos öröm volt; és ha ezt nem tudtam magamnak akkor bevallani: ugyan miképpen vallhattam volna be azt, ami még e silány örömet is megrontotta: hogy akár így, akár úgy történt, egyformán kibírhatalan kinokat éreztem s egyformán gyötört az az érzés, hogy az önön egy életem határait idegen életek körvonalai mossák szét.

És ilyen ziláltan és megriadva, kívülről leselkedő idegen végzetek és belülről koválygó ismeretlen ösztönök között próbáltam nyugodtan és elégedetten tovább haladni, görcsös mosolyt erőszakolva ajkaimra.

— Jól van ez így; jól van ez így; jól kell lennie, mert így van; és hogyan is lehetne másként? — mondogattam magamban. De azért ösztönszerűen menekülni igyekeztem az újabb szenvedések elől s a falhoz huzódva mentem tovább; most már csak néha léptem rá egy-egy szembejövő nyakára. Hanem azért ez is kínos volt; a testem gerincben megtörve torzultan görbedt rá a házfalra. Még jobban melléje kellett simulnom; így már csak a lábszáram kaszált csámpás félszegséggel az aszfalton s ezt mégis jobban elviseltem, mert ennek árán a törzsem és a fejem büszke délcegséggel nyújtózott el a verőfényes falon.

Boldogan élveztem ezt a relatíve legjobb állapotot, amikor egyszerre csak uccasarokhoz értem s pillanat alatt nyekkenve vágódtam végig újra teljes hosszúságomban az aszfalton. És még föl sem ócsúdтам ebből a váratlan balesetből: máris egy barátom jött szembe. Kezet nyujtott s az újaim fölolvadtak a tenyerében; belémkarolt és én újra eltűnedezni éreztem magamat. Hosszasan magyarázott valamit, gesztikuláló keze egyenesen a mellemből nőtt ki; nem tudtam hol vagyok én s hol van ő, csak néha éreztem hol a lábaimat, hol a fejemet kibukkanni egy formátlanul elrajzolt tömegből; kettejű és négy-lábú szörnyszülőthöz hasonlíthattunk ilyenkor.

Végre megszabadultam tőle és újra jól ismert megkönnyebbülés érzésével kaptam vissza egyéniségemet, anélkül, hogy eszembe jutott volna megkérdezni magamtól: vajjon mi értelme volt az egésznek. Hazafelé tartottam, s házam kapuján belépve, egyszerre éreztem, hogy hatalmasan megnövökszem egy pillanat alatt. Ez a nagy árnyék: a házam, ez mind-mind én vagyok, aki ime ekkorára bírok kiterjeszkedni, míhelyt otthonomban érzem magam: betöltök minden zúgot és magamba olvasztok minden lényt, aki e falak között él: a feleségemet, a gyermekeimet, a cselédségemet. Vagy tán nem is én vagyok már többé, nem is én olvasztom föl és szívom magamba őket, hanem mind valamennyien egygé válunk: én, a feleségem, a gyermekeim, a cselédeim, sőt, ha ide belépnek: a barátaim, a mosónő, a villanyszerelő, a kárpitos, — ez mind-mind egygéolvad, ez mind együtt: az én házam. És ó, milyen jó ez így: milyen jó itthon és milyen jó volna, ha nem kellene soha kimenni az uccára, ahol emberekbe ütközöm és sajtások ostoroznak.

Balga bölcs én, árnyékhoz méltó okoskodással, aki letagadtam azt a kint, amit idebent is éreztem: a megsemmisülés kínját. Építettem magamnak egy nagy árnyékot, hogy elsikkaszthassam magam benne, és azt mondtam: ez az enyém; és nem láttam, hogy az vesz birtokba és szív föl és enyésztet el engem, amiről elhittem magammal, hogy korlátlan ura vagyok.

Este íróasztalhoz ültem és fölgyújtottam a villanyt, és ekkor egyszerre óriásra növe és elmosódó körvonalakkal, de mégis: magamra ismervé eszméltem föl a szemközi falon. Ahogy tegnap félbenhagyott matematikai értekezésem kézírata fölé hajoltam: a koponyám szeretlenül megdagadva terpeszkedett széjjel, s bensőmben hiú öröm villant át: micsoda óriás agyam van; meg fogom ezt mutatni mindenkinek. Hogy fognak majd csodálni; s milyen odaadással fog megbámulni mindjárt a feleségem is, ha belép ide.

Árnyéklények hódolatára áhitoztam én, az árnyék, és nem akartam tudni, amit minden órában pokoli kinszenvedések árán éreznem kellett, hogy süketek és vakok ők is, akár csak én, s hogy csak akkor tudhatunk egymásról, ha egymásba ütközünk és halálosan elgyötörjük egymást.

2.

Igy folyt az életem, óránként megújuló gyötrelmek között, amelyek ellen csak egy orvosságom volt: titkolni és tagadni mindenki előtt. S ha ez nem egészen sikerült: próbáltam hinni, hogy az otthonom enyhülést és kárpótlást ad mindenért. De nem lehetett otthon maradni, ahol pedig hatalmasnak és mindent magamba olvasztónak hittem magamat. El kellett mennem minden reggel hazulról, s emberek gázoltak végig, templomtorony nyelt el, és vágató kocsik típortak maguk alá, amíg szokott utamat megtéve az egyetemhez értem, hogy előadásaimat megtarthassam. A hatalmas kapuboltozat mohón nyelt magába, s én újra eltűntem egy árnyékban, amely még az otthoninál is koloszálisabb volt, s amelyben már a hozzám hasonló

lények ezrei tűntek el és olvadtak föl egyetlen közösségbe naponkint — s nemcsak néhányan, mint odahaza. Emlékszem, itt éreztem először — s azt hittem, valami életet megváltó nagy igazságra jöttem rá — hogy tulajdonkép nagy-nagy hivatást töltök be itt, hogy létem célja és értelme valójában ez az elenyészésem és nem az otthoni. Igen, igen: bizonynyal ez a fontosabb, hiszen mennyivel hatalmasabb árnyék ez, mint a házamé: mennyivel több lényvel olvadok egybe itt, mint otthon.

Ma ez neveléséges okoskodás: akkor halálosan komoly volt. És még komolyabb és nevelésesebb az, hogy később — otthon — voltak perceim, amikor szemrehányást éreztem magamban és megtagadtam ezt az érzésemet. Hiúság! — gondoltam, — hogyan lehetne fontosabb az a közösség, amelyet mások és másoknak építettek, amelyben én csak véletlenül vagyok egyike az ezernyi eltűnőnek, mint ez, az otthonom, amelyet magam teremtettem magamnak, s amelyet hatalmamban tartok a magam és minden hozzám tartozó jóvoltáért?

Ki győzné elmondani minden részletét annak a zűrzavarnak, amiből az akkori életem állott? Ki győzné elsorolni a naponkint megújuló gyötrelmes és megoldhatatlan problémákat, amiket ez az élet elembe vetett? Sokszor próbáltam felújjongani: igen, végre ez az, végre megvan minden kérdésekre az örök egy válasz; kezemben a megváltás, megszűntek a szenvedések. És másnap újabb végzetek ostromoztak végig és pillanatok alatt foszlott szét minden, amit görcsös erőfeszítéssel örök időkre megépítettnek véltem. Könnyű most átlátnom, hogy hiú és neveléséges küzködés volt mindez, mert beleszorítva magam az átkos két dimenzióba, tudni sem akartam arról, hogy szabadulni is lehet belőle: megbénítva vergődtem és tévelygtem egy megbabonázott lét szűk határai között, amely megoldhatatlan rejtélyek hőmpolygó tüzes lávafolyamát zúditotta szakadatlanul meggyötört életemre.

3.

Két élményemre nagyon élénken emlékszem vissza. Egyszer ismét a napfényben sétáltam — valami ösztönszerű jóérzés vonzott mindig a verőfénybe; — békés és nyugodt voltam, mint rendszerint ilyen alkalmakkor, csak tompán sajgott bennem elmúlt szenvedések emléke. De egyszerre enyészni és foszladozni éreztem magamat, — könnyű felhőfodor tolakodott a nap elé, s árnyáka pillanat alatt föl szívott engem — majd mikor hirtelen beborúlt és sűrűn kopogó zápor közepette kitért a zivatar, éreztem, hogy valami vigasztalanul elnyúló határtalan nagy szürkeségbe foszlom szét, amely gígászi méretekben nyújtózik el ég és föld között. Azt kellett volna elhitetnem magammal, hogy óriássá nőtem, aki egész szédítő nagyságában elfeküdt a horizontok között; hiszen sohasem voltam még ilyen borzalmasan nagy. De csak tehetetlennek és eltűnőnek éreztem magam, aki kapkodva és elrémülten keresi önmagát ismeretlen, szédítő és messzeségbefolyó határok között, s aki néha görcsös és enyésző vergődéssel eszmél silány, kiszolgáltatott létére — vakító villámok hasi-

tották végig ilyenkor az eget, — amint örülten szétzilálva, csatokká tépve elázott bokrok és hirtelen támadt gyűrűző pocsolyák között föllobog egy pillanatra, hogy újra beleveessen a fantasztikusan elnyuló sötétségbe. Igen: ez volt életem legkinosabb élménye; soha ilyen megdöbbentő erővel nem éreztem át vak és ismeretlen erőknek könyörtelenül odadobott silány tehetetlenségemet.

A másik emlékem jóval későbbi; akkor már nagyon is végsőkig feszült bennem az életnek minden olthatatlan kínja. De ez a feszültség nem készült katasztrófális erővel kirobbanni belőlem, hanem valami tompa, szüntelenül sajgó fájdalmas békévé olvadt föl bennem. Kimentem a mezőre — akkoriban nagyon szerettem egyedül lenni, s nagy, szabad térségekre vágyódtam, ahol semmi veszély sem fenyeget, s ahol elcsitúlnak a marcangoló kérdések. Jól emlékszem, az az érzésem volt, hogy valami bensőmben élő homályos ösztön vezet a magányba és a természetbe. Nem tudtam még akkor, hogy egy rajtam kívül álló és nálamnál bölcsebb értelem diktálja minden mozdulatomat, amelyhez én elszakíthatatlanul hozzátapadtam, de amely nálam nélkül is ép, és egész, s változatlan marad akkor, amikor én elolvadok és nem találok magamat: nem tudtam, hogy ő az, aki van és én csak árnyéka vagyok.

Mind ezt nem tudtam: selymes fűveken elfeküdve pihentem tompa békében. És visszagondoltam a gyermekkoromra. Egyszer az anyám egy nagy épületbe vitt el; sok százan tűntünk el egyetlen nagy árnyékban. És a sok között volt ott egy árnyék, aki, úgy látszott, a többieknél mind fontosabbnak érezte magát: ahogy most visszagondoltam rá, azt kellett hinnem, majdnem úgy érezte magát ott, mint én az otthonomban, ahol a házamban való eltűnésem mellett mindig ott kísértett az az érzés, hogy ez az eltűnés voltaképen megnövekedés éshatalom. Nos, ez a legfőbb árnyék — érzem, hogy milyen nehéz ezt világosan elmondani —, ez a fontos árnyék tehát, aki e pillanatban nem is volt, mert maga is eltűnt a többiekkel együtt a közös nagy árnyékban, — beszélt a többiekhez. Úgy érezte, hogy beszél, és a többiek úgy érezték, hogy hallgatják és megértik őt. Mert — ezt próbáld jól megérteni, testvérem, ha tán úgy hiszed, hogy ebben a csodálatos és gyötrelmes világban magad sohasem éltél, — az volt életemnek e hosszú korszakában a legkülönösebb, hogy mi mindnyájan, mi süket, vak és értelemnélküli árnyak, azt hittük, hogy látjuk, halljuk és megértjük egymást. Valami bámulatos önámítás kényszerű parancsa volt ez, amelytől senki sem szabadulhatott, bár minden óra és minden perc égő kínja eleven cáfolat volt erre a hitre.

Az árnyék tehát úgy hitte, hogy fontos és életet megváltó dolgokat mond; és mi többiek úgy hittük, hogy hallgatjuk és megértjük őt. Amit mondott, az ilyesféle volt:

— Testvéreim a Nagy Árnyékban: ime összegyülekeztünk ide, hogy lelünk üdvösségét ápoljuk és építgessük. Nézzetek e roppant boltozatot, mely békében és testvériségben befedez mindnyájunkat az ő hatalmas árnyékával, amelyben egyenkint mindannyian elűntetek és megsemmisültetek. Vajjon nem érzitek-e mindnyájan azt a csodá-

latos békét, örömet és megnyugvást, amely elfogja szíveteket, mikor ide beléptek? Am jól tudjátok, hogy ez csak muló nyugalom; mert nemsokára újra távoztok e szent árnyékból ki a külső világosságba, ahol megújuló szenvedések és siralmak között éli kiki a maga külön életét. Bizony mondom nektek: e szent hely árnyéka csupán jelképe annak az örökkévaló árnyéknak, amely a jók és igazak számára készítettett. Azért szenvedjétek és tőrjétek békességgel és úgy éljétek, hogy e földi életetek elmúlása után méltók lehessétek az örök sötétségre, amelyben mindnyájan eltűntök és elenyésztek, hogy határtalan és örökkévaló életben legyen részetek. Mert a halál az élet és az örök sötétség az örök világosság.

Igen — visszaemlékeztem, hogy minden egyszerűnek és érthetőnek tetszett akkor, gyermekkoromban — és most, hogy illatos fűveken elheverve visszagondoltam erre: most sem ütköztem meg azon, hogy miképen lehet a halál az élet. Békére vágyó tehetetlen árnyék voltam.

— Bizonyára mély bölcsesség rejtőzik ebben a mondasban — tépelődtem magamban. — De mégsem lehet egészen igaz. Benne van az igazság, de ki kell hámozni belőle. Igen, hisz magam is hányszor kényszerültem hitetni magammal, hogy az otthonom, vagy a hivatásom árnyékában való feloldódás megnyugtató és örömteljes érzés. De mindig fájdalom vegyült belé. Talán, ha egy nagy, mindent átölelő árnyékban enyészném el, talán — talán akkor megszűnnék ez a fájdalom? Hátha ezek az apró és átfutó feloldódásaim csak azért nem adtak békét és megnyugvást, mert éreztem elenyésző, korlátoolt voltukat a tér és idő mérhetetlenségében? Így hát a fájdalom csupán a végtelenség és örökkévalóság hiányának az érzése volna.

Homályosan ráeszméltem, hogy ez a gondolatmenet nagyon közelvitt a gyermekkoromban hallott prédikációhoz. És mégsem éreztem megnyugvást.

— Nem, — próbáltam észbekapni — nem bírok belenyugodni, hogy csak egy végleges és visszavonhatatlan megsemmisülés árán lelem meg a békét, amire olyan kínzóan szomjazom. Meg kell azt találnom még életemben. Hiszen mégis csak azok a legrisztitőbb és legfelszabadultabb élményeim, amikor beolvadástól menten, élesen és szabadon érzem önön létem határait. De akkor honnan a kényszer, hogy mégis felolvasszam és kiterjesszem e körvonalakat s honnan a kényszer, hogy abban is jó, üdvös és megváltó cselekedetet érzek? Vagy talán épen csak a változatosság az, amire vágyom? Úgy hát mi az oka, hogy bensőmben békére vágyónak érzem magam?

Puha pázsiton pihentem s kívülről most semmi sem érintett; de belül az elviselhetetlenségéggé feszült ez a zürzavar bennem. Nyugalom vagy változatosság? körülhatárolt lét vagy beolvadás a mérhetetlenbe? — örült viaskodással folyt bensőmbön e minden titkokat ostromló problémák küzdelve; dagadtak és feszültek bennem a beljűk sürített rejtelmes erők s ekkor — nem, ez csakugyan nem volt csalódás — megnyulni és megnövekedni éreztem magamat; titkolt kéjjel nyújtóztam el mindig hosszabbra az alkonyuló mezőn és hirtelen az

villant az agyamba: úgy kell lennie, hogy mindenki mást ugyanez a marcangoló kin gyötör, de a többiek, azok gyávák a szenvedésre; — és most már tébolyult görcsrel kapaszkodtam bele a gondolatba: nos, hát én nem leszek gyáva, én a végtelenig hajszolom magamban a gyötrelmet, mert ez tesz valóban naggyá; hahó! hahó! lám csak: mindjárt a horizontig érek, aztán belepem és elárasztom lényemmel a földet és megváltom az önön mérhetetlenségemmel a rajta lakozókat.

A nap lebukott s én szédítő, gigantikus nagyságban terültem szét a földön; éreztem, hogy minden életeknek minden gyötrelme bennem tombol s a féktelenkedő hiúság, hogy millió lénynek külön élete olvadt egyé bennem, olyan harsogó kinnal mart belém, hogy azt hittem: ez a kéjeknek végtelensége. Vak tekintetemet az égboltozatra furtam és néma hangomon beharsogtam a világűrbe: Isten, világnak megváltója, mindenség: Én Magam!

De most már nem, nem lehetett megállani a horizonton; a vad hajsza itt nem végződhetett. Alkonyúlt s én lilás köddé foszolvá kúsztam föl a keleti égboltozatra; s mire leszállt az éjszaka, mély, bársonyos sötétséggé sűrűsödve beleptem az égboltozatot is és egyetlen szédületes nyujtózkodással kivetülve a végtelenbe, átfogtam és magamba öleltem a mérhetetlen mindenséget. A főséges Kormosz lobogó erőt éreztem feszülni árnyék-izmaimban és a főséges Kormosz égő kinjai szaggatták árnyék-idegeimet; és ütőreim minden lüktetésére roppant világok születtek és enyésztek a semmiségbe. Harmatban fürdő mezőkről a határtalan mindenségbe elnyújtózva, így ünnepelem meg az önön apothezisomat egy langyos koratavaszi éjszakán.

4.

Végre, végre célhoz értem, — mondtam magamnak — hiszen mi lehet ennél szédítőbb, micsoda vakmerő szárnyalású fantázia gondolhat ki ennél többet? Én vagyok a végtelenség, saját erőmből és saját akaratomból.

Csodálatos: sikerült elhítenem magammal, hogy ez az állapot a végtelen gyönyör és boldogság s azt hittem: ezután már ez mindig így lesz. S míg szertelen göggel erre gondoltam: a gyötrelmek teljessége tombolt bennem s én e végtelen kint végtelen hiúsággal gyűrtem le magamban, nem sejtve azt, hogy képzelt erőm, hatalmam és mérhetetlenségem mind-mind pusztá árnyék, mint én magam s hogy ismét csak vak, idegen erők játéka volt az, ami kidobott a határtalan ürbe, idegen erőké, amelyek mit sem tudnak rólam és mitsem törődnek velem.

Am egyszerre görcsös rémület zsugorította össze az univerzumon átnyújtó lényemet; riadtan éreztem, hogy még hosszan elnyúló, de máris pillanatról-pillanatra jobban működő körvonalakba sűrűsödöm össze ismét, — nem, ez nem lehet — kapkodtam tébolyultan eltűnő mérhetetlenségem után — de mindhiába: végzetes kényszerűséggel kellett újra előbbi lényemre eszmélnem, amint az országúton a városvégi legutolsó villanylámpához közelítve ismét kibontakoztam az éjszaka sötétjéből. Ó, ez szörnyü, szörnyü összeomlás volt; miképen mondjam el a dermesztő rémület halálos görcsét, amely elfo-

gott, míg pillanatról-pillanatra szédületes gyorsasággal töpörödtem össze s egyszerre úgy éreztem: soha még ilyen kicsiny nem voltam — még egy rebbenés és tán végkép elenyésem. De egy pillanat múlva engedett a tébolyító halálfélelem: megkönnyebbülten éreztem, hogy újra növekszem s hű próbálkozással hirtelen ismét fellobbant bennem az erőszakolt hit: ó, ez csak pillanatnyi elgyöngülés volt — most, most felnövekszem megint az égig. De már éreztem, hogy ez csak ön-ámitás, hogy az önbizalom máris kiveszett lelkem mélyéből; és nyomban megadóan, tehetetlen ernyedtséggel engedtem át magam sorsomnak. S mintha a sorsom örjögő gúnyval, kegyetlen korbácsütések végtelenjével akarta volna az elmúlt óra tébolyúlt gögjét mindörökre kipusztítani belőlem: mindjobban elnyuló testemet egyszerre, a következő lámpa fényköréhez közelítve, halványulni, tünedezni éreztem; halálos zsibbadsággal görcsösen kapkodtam foszlányosodó öntudatom elillanó rongycafatai után, mignem — mint akit egy durván tréfálkozó óriás hanyattvágott — önmagamon keresztülbukva arra eszméltem föl pillanatnyi ájulásomból, hogy ijesztően zsugorodva haladok tovább ismét. És ez újra és újra ismétlődött, mint a Hadeszbeli kárhozottak örök-egyformasággal megújuló gyötrelmei, míg vonagló bukfenckkel óriás araszolóként vonszoltam tova sajtó tagjaimat az országút hosszában. De a városba érkeztem s a fények megsokasodtak s most már kétfelé, háromfelé és százfelé elrongyolt testtel, megsokszorozott kínokban vergődve, kuszáltan és eltünedezően közelítettem otthonomhoz. Ajúlt szédülettel zuhantam be a kapun s eltíport hernyó módjára gyürődő vonaglásokkal kúsztam föl a lépcsőkön; majd suta, tehetetlen bukducsolással ajtófélfán és butorokon hemperegtem keresztül, hogy végre, végre nyugalmat lelhessen halálosan elgyötört lényem — az isteni lény, mely egy órával előbb a mindenséget karolta át.

5.

És másnap — az utolsó napon — elernyedt közönybe sülyedve, mint aki fásult unalommal engedi oda céltalan létét egy ismeretlen végzetnek, léptem ki házamból, hogy szokott életrendem szerint éljem le hétköznapjaim egyikét, mintha misem történt volna. Szórakozott voltam, tünődő és érzéketlen s míg lomhán botorkáló ösztönöm az ismert és megszokott úton magával vonszolt, halványuló és zilált eszméletem, anélkül, hogy csak egy pillanatra is felszínre vergődött volna, makacs bolyongással tévedezett kúsa mélységek útvesztőin. Tompa rémület tartott fogva: éreztem, hogy küszöbön van a katasztrófa, hogy titkos messzeségekből ijesztő gyorsasággal, szertelenül növekedve közeledik, száguld felém valami, egy borzalmas roppant árnyék, — talán órák, talán pillanatok alatt elér, siket zúgással elborít és bele-söpör az ismeretlen örök cnyészetbe. S erre a gondolatra halálos borzadály viharzott föl bennem — igen, nincs menekvés, a végzet örült iramban vágat utánam, hogy lecsapjon rám — elébe kell mennem! Igen — ha már ki nem kerülhetem: elébe kell mennem! Pillanat alatt rögzézmévé merevült bennem ez a gondolat, görcsként feszült bele egész valómba a pusztulás akarása s mialatt benuult ön-

tudatom szűk körökben, szédületes pergéssel ez egyetlen pont körül keringett, mint a parittyába szorított kődarab, mielőtt ismeretlen pályájára kilendül, magamba mélyedve félúton megállottam.

Igen: nincs menekvés, pusztulnom kell! — ismételttem magamban az útszélén aléltan elnyulva s fellobbanó akaratomnak utolsó erőszakolt megfeszítésével, a gyötörő halálfélelem jeges iszonyatával minden izemben, küzködve és megtorpanva, majd dacosan újra felülkerekedve korbácsoltam végig magamat a megsemmisülés gondolatának minden szörnnyü borzadályán.

És most — most — hogyan birjam szavakba szétbontani ennek a végzetes pusztító és megváltó pillanatnak villámgyors perdülését? Mintha mégegyszer és legeslegutoljára ismét azt kellett volna hinnem, hogy akaratom megfeszítése isteni hatalmat súrit belém, amely pillanat alatt valóra váltja az elképzelést — hirtelenebbül annál, ahogyan egy villám fénye kilobban, eltűnni éreztem magamat, mint eltűnik a kioltott gyertya lángja. Ó, ez nem hasonlított semmihez, amit eddig átéltem vagy elképzeltem — ez nem megnövekedés vagy föloldódás volt, nem kiterjeszkedés valami mérhetetlen árnyékban — nem: eltűntem, elenyésztem nyomtalanul, mint a szétoszló pára, csak megriadt öntudatom kóválygott rettegő vergődéssel a vak és ismeretlen úrban, iránytalan csapongással keresve és sehol nem találva elmúlt magamat. De — mindez annyi idő alatt történt, melyhez mérve a pillanat örökkévalóságnak tetszhetik — egyszerre vakító, gyilkos erejű fény hasított bele tudatomba, — mérhetetlen kin és mérhetetlen öröm örvénylő összecsapással ömlött egyetlen hatalmas áradatba, ahogy hirtelen magamra eszméltem — *magamra igen...* — ó, nem, nem szétfoszlott árnyéklényemben: bennem, valóságos, élő, valódi magamban ébredt magára öntudatom, — agyam, gerincem, izmaim és zsigereim minden sejtjében, élve, eszmélve és emlékezve, mintha sohasem élt volna másutt. Fölnyitottam szemeimet, melyeket egy váratlanul beléjüknyíláló éles fénysugár pillanatra lezárt — s még megláttam magamat: tekintetemben a megtorpanó ismeretlen rémület riadt kifejezését, görcsbeszorult ökleimet és megroggyanó térdeimet, amint imbolygó lebegéssel eltűnedezve visszatükrözöttem egy hatalmas falitükrőben, mely ahogy két izzadt bútorszállítómunkás cipelte, széles kévében himbálva verte vissza a lángolóan belezúduló napfényt, föl-ítatva egy másodpercre az árnyékomat s aztán szemembe csapva elvakító fényözönét.

Utánna néztem még egy pillanatig s aztán, mialatt dermedt izmaimból a hirtelenjött rémület zsibbadt görcsét, mint tovaröppendő halálos álmot illanni éreztem, harsány, telt és boldog kacagás szakadt föl a tudómból. A földre pillantottam — igen, az árnyék már ismét ott feküdt, torzultan és sután — hozzám növe, igen, de, ó boldogság, mégis külön tőlem. Ott volt, igen, láttam — de nem tudtam róla-csak magamról tudtam, magamat éreztem, az izmaim erejét, a vérem melegségét, a tudóm boldog és újjongó zihálását, az agyam szárnyaló szabad gondolatait. Én voltam, — ó megváltás — én és többé már nem az árnyékom.

És ez a boldog, felszabadult öröm minden véreremen átlüktett és minden sejtben benne feszült. Ó igen: olyan világosan tudtam, hogy ez vagyok én, az öntudat, amely biztonság és erő, — nem az a képzelt erő, amely hatalmat vél kezembe adni mások ellen, hanem az önmagam ereje és biztonsága. És nem jutott eszembe hiábavaló szemrehányással gyötrődni: eddig miért is nem vettem hát elő *ezt* a magamat?... Nem, nem feledkeztem meg elmúlt árnyéklényemről; jól emlékszem reá is, — de érzem: ez vagyok én, a bátor, az erős, a szabad és vidámszívű, aki — ha nem is akartam tudni róla — mindig megvolt, mióta élek s aki el nem vesztetett, mert: van.

Könnyű, nyugalmas derével haladtam tova megkezdett úton — s ő, milyen egyszerű és köznépi dolog volt most elhaladni a szembejövők közt, elsikló pillantással meglátva mindegyiket a maga külön, elhatárolt testi mivoltában; — könnyedén kitérni előlük, megújuló összecsapások veszélye és fájdalmai nélkül, míg árnyékaink kusza zagyvasággal buknak egymáson keresztül. Zavartalan biztonsággal siettem célom felé; útam sorban vitt el az iskola, a kaszárnya, a rendőrség s végül a törvényszék épületei előtt, — valaha milyen fenyegető rémek voltak ezek roppant árnyéktömbjeikkel — s mikor a térre kitértem, a szemembe tűnt a hatalmas gótikus székesegyház. Vidám, zengő énekléssel verte el az óra a kilencet s amint fölpillantottam az égbenyúló toronyra, melynek árnyéka most olyan szeliden és ártalmatlanul hevert keresztül a térségen, elgyönyörködve néztem a csipkés köpüllérek körvonalait, ahogy csodálatos frissességgel élesen rajzolódtak ki a tavaszi égbolt nedvesen csillogó mély kékségében.

Hirtelen megállottam: egy ember, mellettem elhaladóhan, megsiklott és elvágódott az aszfalton; s míg hozzásírtam, hogy fölsegítem, el kellett mosolyodnom: pillantásom ismét az árnyékomra esett, amely e percben, úgy látszott, gonosz és villámgyors mohósággal veti rá magát s tehetetlenül heverő másik árnyékra, hogy elborítsa és tán megfojtsa azt. És ahogy emberemet talpraéltítva, ruháját leporolni segítettem: árnyaink kétségbeesett életre-halálra menő viaskodásban kuszálódtak egybe.

6.

Tíz perccel később beléptem a tanterembe; pillantásom átfogta a rám várakozó hallgatóságot és én arra gondoltam: vajjon hány van közöttük, aki nem érzi lényé határait a tömegben szétfolyni; s tekintetem az öntudat fényét kutatta szemükben. Bele akartam kezdeni előadásomba s míg agyam egy másodpercig az első mondat megfogalmazásával volt elfoglalva, lelkem mélyén átsuhant valami, egy érzés, amit nem tudok egy szóval megnevezni. Nem; nem részvét volt ez — távolról sem hasonlított ahhoz a mérhetetlenül marcangoló és gyötrelmesen égő fájdalomhoz, ami akkor, ott kint a mezőn olyan vad viharzással lobogott föl bennem, amikor úgy éreztem: egymagam hordozom magamban a mindenségek összes szörnyű kinszenvedését. Nem, ez nem az volt — valami higgadt, bölcs és segíteni akaró jóságos szánakozás volt ez, amely az önmagam világosan érzett kü-

lönvalóságának sérthetetlen biztonságába zárkozva, kényszertől menten, önként nyújtott kezét idegen, tévelygő sorsoknak.

Egyetlen másodperc röpkén felvillanó érzése volt ez; aztán a némán figyelő feszült csöndben megcsendült a hangom, s szokott száraz, világos mondataimban beszélni kezdtem.

— Uraim, előadásaimnak most kezdődő új sorozatát röviden összefoglaló visszapillantással óhajtom megnyitni. Az épen befejezett ciklusban a háromdimenziós tér legegyszerűbb objektumaival — a ponttal, egyenessel, sikkal — foglalkoztunk s felkutattuk azon matematikai formulákat, amelyek szerint ezek az objektumok — az ábrázoló geometria módszerével — két dimenzióban rögzíthetők.

— Látni fogjuk, hogy a matematika módszerei újabb és további perspektívát nyitnak meg értelmünk számára: lehetségessé teszik egy négydimenziós tér megkonstruálását, amelynek számtani műveletekkel igazolható törvényei egész más, hogy úgy mondjam: határtalan lehetőségeket mutatnak — lehetőségeket, amelyek a háromdimenziós térben ismeretlenek. Egy példával óhajtom ezt megvilágítani. Gondoljunk el egy zárt gömbfelületet s ennek belsejében egy geometriai pontot. Háromdimenziós térben ez a pont tökéletesen bele van zárva a gömb belsejébe s ha onnan ki akarjuk kozni, egy pillanatban át kell törnie a gömbfelületet, hogy a környező térbe jutkasson. Négy méretű térben egész másként áll a dolog: a pont tettség szerint kiléphet a gömb belsejéből és ismét visszaléphet oda, anélkül, hogy a körülzáró felületet csak egyetlenegyszer is érintenie kellene.

— Önök most azt kérdezik: mimódon alkossanak fogalmat az ismeretlen négydimenziós tér rejtelmes törvényeiről, ha szemléletük számára csupán egy három méretű tér van adva. Valóban szemléletünk csakis erről a térről adhat számot, amely egyetlen, s amely végtelenbe terjedő három dimenziójával még egy második hasonló tér lehetőségét is kizárja; annál kevésbé engedi meg a négy méretű tér szemléletét, amelynek három méretű terek végtelen sokaságát kellene magában foglalnia — egészen úgy, ahogy a háromdimenziós térben is kétdimenziós síkok tetszésszerűnti végtelen számát vehetjük föl.

— Hogy ennek a lehetőségét átlássák: gondoljanak vissza lefolyt előadásaim sorára. Mődját leltük annak, hogy három méretű, tehát térbeli objektumokat síkon ábrázolhassunk, s ez ábrázolások az eredeti, térbeli tárgyaknak csupán vetületei, mintegy árnyképei voltak; de viszont e síkbeli objektumokból, e vetületekből, ez árnyképekből rekonstruálhattuk bármely pillanatban a valódi, eredeti, térbeli tárgyakat. Nos: ezt a viszonyosságot most már analog módon egyszerűen továbbvisszük: a térbeli objektumokat úgy fogjuk föl, mint négydimenziós objektumok vetületeit, s belőlük visszakövetkeztetünk a négy méretű tér magasabbrendű s egyelőre ismeretlen törvényeire.

— Ennek megvilágítására vegyük föl az ismert két képsíkot...

Kezembe vettem a krétát s mialatt magyarázatomat nyugodt folyamatossággal továbbfűztem, néhány biztos vonással szemléltető ábrát vettem oda a fali táblára.

ÚJ BOSZORKÁNYOK

A mi dalunk: Új dalolóké
 felfedi a hősi, új szerelmet,
 az új föld vérét ereibe issza
 és új embere: az édes-percú gyermek,
 hazugságot öl s a hités ölelést
 elszáraztja, ha megszokásból termett, —
 hej bátor-bátorok örök csapatja
 mellém, ide, harcoljunk új szerelmet.

* * *

Úgy születtem én, hogy a betűk
 könnyü kis fecskéit lágy agyam
 fészkeibe csalogassam — és telt az idő,
 könyvek rendje, tudomány, korok,
 háborúk csapata, új vezérek,
 zászlók és énekek agyam hártáján
 vörös sorokká, képpé éltek. —

úgy születtem én, hogy feslett erdő,
 szobrok és élőforró anyaföld
 teste összefolyjon bennem nagy egésszé.
 De szerelem: ez én vagyok magam
 ahogy vagyok: mert én Nőnek születtem
 és az új csoda boszorkányos, első
 hívőjének, — és utánam
 új asszonyok csodálatos csapatja.

* * *

És hirdetem: a szerelemnek földje
 a test és nem más, test a lélek, —
 s a szerelem gyermeke az öröm
 változó, meghalatlan arccal, —
 és új leányok fehér nyomom hívői
 múltástól féltő gyermek-asszonyok
 kérdezetnek, s felelek nekik: nem esküerős,
 nem örök-biztos és nem is halált beszélő
 az új szerelem: nem köti több egy sóhajnál
 és ezért, ezért életerő és halálon túl is élő.

* * *

Szerelmem a föld, a májusi égbe táró
 fa, a föld megmoccanása éjtakaró alatt,
 égi, gyermek-csillagok mozdulatlan és kerengő
 kergetőző megfogása, — viharállat nyargaló
 teste házon, háztetőkön és az égő fényű villám,
 de szerelmem mindnél jobban a
 nyomorú földi ember új alakja,
 szabad ember a viharos ég alatt.

* * *

Lás: az új, még megíratlan
 törvénynek szívébe látni
 (— itt halad a kert alatt, a rügyfejekben, földnek hátán
 itt szakadt el árvaságban, hiúságban, öregasszony
 mormolásban —)

háboruk végére jární
 pénzt, tekintélyt elszakítva
 új törvényre rátalálni,
 ezer remegésű testtel felfogni perc, pillanatok
 remekét, mintha év forogna forgó körúton
 és az évek ezreit, mint kis magot virágszívünkben találni.
 Vörös láz: az isten új alakja ez.

* * *

Ki az öröm verését ismerem
 Csak én tudom a kinnak minden ágát
 az élet féktelen bennem és végtelen.
 Kinja tudom: máglyám, örök halálom
 s a szerelemnek édes gyermek testét
 lelkemben érzem s testemben megtalálom.

Ha szívemben az ezer év bimbóját
 Szerelmesem napszeme kiburkolja
 körülfogom a kerek föld golyóját
 földben, testemben és a végeken
 változik az örök és gyermek voltom
 újjong: „be szélesen vered bennem, Öröm
 ostoroddal a szerelem folyóját!“

* * *

Láttam az Isten örök mezői
 kinyíltak dús virággal: este volt.
 A fényes lábu-reggel már nyújtózott
 fehér-arany testével, csillag-este volt.
 Megrezgett Caravillót asszony gyermekteste
 a vonalak csodálni összefolytak,

az idő kék ereibe hullva folyt
 az ördögök lába alá feküdtek
 vihar, vizímanók, tündérek tánca, — este volt.

Új jeleket beszélni.

Örök asszony idő-értő tánca folyt
 boszorkánytánc: megégetésre jó
 és rossz tűzben is égett, ellángoló vörös esőben,
 mert bizonytal: tűzben ég, szép, tiszta halállal
 aki szerelmes asszony és új jelekről dalol.

* * *

Az isten örök mezői nyíltak
 és forni kezdtek, mint fehér patak
 és dalom pénze róluk, mint aranypézt
 megcsörrent és a hangja messze ment
 és tág levegő-szajak megropogva
 örök foguk között a dalpénzt, messzi,
 semmi folyókba dobták és az
 isten fehér, örök folyóival ez olyan egy volt.

* * *

Tudom, hogy már az égő nyárfa máglya szép,
 fehér testünknek ég és kész előre.
 Már kész: a féltő szemérmesek
 tépik le életünk fehér mezét.
 A hirdetésért vörös szánk megég,
 Sok hités pap utolsó útunk öre;
 — de fehér nyárfa-galyak, élesek,
 alattunk illat, tavaszút és erdő —
 és majd: utánunk sok gyerek arany-
 kacagással lép tág, új levegőre.

BECSKI IRÉN

AZ OROSZ SZÍNPAD FORRADALMA

Irta: FALUDI IVÁN

I.

A forradalom megszerezte a nép számára a legtöbb orosz színpadot, de átvette e színpadok izléstelen eltévelyedéseit és minden nyárspolgári kellettét. A népszerűsítés munkáját a vidéki Proletkultok eleinte úgy képzelték el, hogy a harmadrangú (tehát érthető!) bohózatok szennyével lehet leginkább jóllaktatni a külvárosok és a falú népét. Elővették a régi, rekeszizomrengető, triviális bohózatokat, szerephez juttatták a vaskoshúmoru clown-színészeket és az új színpadra éhes proletárközönséget a régi, elavult színpadi technika fogásaival gyönyörködttették. A közönség, az illedelmes, minden jó iránt fogékony, tanulni- és tennivágyó nép persze hamarosan megelégtelt a „Véres beefsteak” és a „Bűnös tisztiszolga” kegyetlen áligazságait s a vidék színpadjain mind gyakrabban érvényesült az alkotni kívánó proletárság magagyártotta, rögtönzött „commedia dell’arte”-je. Az új életfeltételek között előretörő harmadik és negyedik rend nem kért a régi, nyárspolgári boszorkánykonyhák koncából és a kollektívizmus eszméje mindinkább tért hódított a vidék színházszertető népe között.

Moszkva és Pétervár, a fejlett színházi kultúra két hatalmas pillére tovább tudott a régi műsor, a hétszerszent hagyományok szellemében ellenállni. A művészet népszerűsítése a két orosz fővárosban leginkább a polgári művészet kitelepitésében, a színpad kultúrértékeinek nacionalizálásában mutatkozott. Az orosz nagyváros lakossága már közelebb férközött a polgári színpad épületéhez, mint a vidék, amelynek népe, tíz százalék híján, nem látott még rivaldát.

És mégis a nagyváros adta meg az újirányú törekvéseknek az első lökést. A kamaraszínpad fanatikusa után Moszkvában született meg a nép színházának, az ezrek alkotóművészetének fanatikusa: *Kerzencev*.

Amit forradalmi hévvel hirdetett, amiből egy tapodtat nem engedett volna, abban egy vad, sörényes zseni hitvallása izzik. Lenin proletárkatonákból képezett hadvezéreket, Lunacsarszkij munkásokból kíván professzorokat faragni, Kerzencev ennél is többet követel: a *hivatásos művészet fokozatos kiküszöbölését*. A dolgozó munkás dilettantizmusától az ezrek művészetéhez érni, a színpad és a nézőtér minden válaszfalát (a rivaldát!) lebontani, a nézőből színészt alakítani, a darabok gerincét együttes népmunkával megalkotni, — ez a Kerzencev ideálja.

Első hallásra régebbi, közismert kísérletek jutnak eszünkbe. *Fuchs György* nagyszerű, szabad ég alatt rendezett előadásaira emlékezünk. *Reinhardt* is a rivalda kiküszöbölésével akarta a közön-

séget a színpadhoz közelebb hozni. A *kabaré* művészei a közönséggel beszélgetnek s akárhányszor a nézőtér parkettjén ragyogtatják „művészetüket“. *Romain Rolland* évekkel ezelőtt irt már arról a Népszínházról, amelytől Franciaország ma távolabb áll, mint Molière korában. Az orosz reformátornak tehát voltak elődei, akik technikai úton próbálták meg a színpad és nézőtér közt tátongó űrt áthidalni. De Kerzsencev nem elégszik meg a technikai reformokkal. Ő a színész és a közönség, a darab szelleme és az előadás szelleme között eleven, érzelmi kapcsolatot keres s nem riad vissza a legkíméletlenebb szellemi terrortól sem, ha jövő színház alapjainak megépítéséről van szó. A régi színházat íróival, színészeivel együtt úgyyszólván a művészet forradalmi törvényszéke elé viszi, ítéletet mond s a büntetést, a halálbüntetést a néppel hajtatja végre.

A proletárszínháznak — mondja Kerzsencev — nincs szüksége a titokzatos alkotás illúzióira. Mindenki láthassa munkájának minden fázisát az első (olvasó?) próbától az első előadásig. A váratlanság, a meglepetés öröme — elemi lélektani emóció. Az alkotás megértés öröme nagyobb ennél a primitív gyönyörűségnél, mert minden váratlan fogásnál többet jelent a megismétlődő átélés élvezete. (Ennek az elméletnek döntő bizonyítékát adják a zeneértők, akik egy ismerős szimfóniát vagy operát százszorta inkább élveznek, mint egy ismeretlent.)

A szimbolisztikus színház és a stilizáció húszadik századbeli eszközeivel, a függöny és vászon kultúrával sem éri be az orosz újító. A színháznak nevelnie, tanítani kell s a népet a színes vászon művészetéhez csakis a népszerű színpad juttathatja közelebb. Épp úgy a mű szellemébe, az élő irodalomba a minden előadást megelőző ismertetőprologus nyújthat betekintést. Nem száraz, „született-meghalt“ adatok ismertetésével, hanem a forradalmi dráma szellemének megértésével kell a népet minden szép és minden új iránt fogékonyra tenni.

II.

Kerzsencev a színpadi műsor újjáélesztésével akarta megindítani a művészet forradalmát. Könnyörtelen hagyománygyilkolás, a pártember idealizmusa az, ami lehetővé teszi, hogy nagy emberek, élők és halottak írásaiból, a régi eszmének új feldolgozása révén, a forradalmi tömegművészet *irodalmi* eszközeit teremtsen meg. Nem ő az első, aki meghamisítja a drámai irodalom klasszikusait. A régmúlt századok színészei ki merték forgatni Shakespeare-t és fel tudta áldozni Moliéret. Reinhardt a színpad tekintélyére hivatkozik, ha élők és halottak írásaiba vágdal. Kerzsencev a tekintélyt nem ismerő forradalom elvéire hivatkozik, amikor még a munkások dramaturgját, *Verhaeren* is „feldolgozza“. De mi a Reinhardt szövegnyirbálása vagy a Kazinczyék német Shakespeare-je az új orosz forradalmiság Hauptmann és Verhaerenjavításához képest?!

„— Verhaeren „Lázadás“ című darabjában“ — írja Kerzsencev * —

* P. M. Kerzsencev: Az alkotó színház. (Pétervár 1920).

csupán a „hős“ köti le érdeklődésünket: a tömeg nagyon passzív, időnként szinte béna. Erenián, a darab hőse, túlsokat beszél önmagáról, terveiről, álmairól; nem az a hatalmas ember, aki egy nép eszményképe lehetne. Hajlandó tárgyalásokba bocsátkozni, engedelmeket tenni. A mi politikai kifejezőmódunk szerint „megalkuvó“, „szociáldemokrata“.

— *A tömeget előtérbe juttatni „Ereniánt elhomályosítani, ime, ez volt az én célom“.*

Kerzsencev azt is leírja, hogy hogyan sikerült ezt a célját elérnie.

„A Lázadás hosszadalmas, inkább könyvdrama, mint színpadi alkotás. Rövidíteni kellett és a szót tette becserélni! Mire jók a Klárával való végnélküli jelenetek? Miért mesél Erenián a nép lázadásáról és az ellenséggel való barátkozásról, amikor a színpad mindezt bemutatathatja? Kevesebb beszéd, szöfösvény dinamika kell ide! Másik feladatunk — a kiegészítés. Ebben az osztályharcot dicsőítő darabban híre sincs a gyűlöletes ellenségnek. Jelentéktelen, ismeretlen generálisok, konzulok tűnnek fel egy-egy pillanatra; azután ismét csak szó, szó, szó, Verhaeren Erenián szép beszédében gyönyörködik és megelégedik ellenfeleiről. Szükségünk van még egy jelenetre — az ellenség bemutatására. Mutassuk be a szenátus gyűlését, ahol a tőzsde és a parlament kiváltságai riadtan érzik veszítüket, megkísérlik, hátha egy utolsó „va-banque“-ttal menekülhetnének. Egy ilyen jelenet mindjárt reálisá teszi a város urait, akikről egyébként csak másoktól hallunk“.

A pártember lelkesedésével beszél tovább az orosz reformátor a darab fináléjának megváltoztatásáról és itt egyenesen „kommunizálja“ Verhaerent, aki csak parlament, imperiálizmus és militarizmus ellen harcol:

„Verhaeren a háború végét és a munkások testvériségét dicsőíti, de ő az egész cselekvényt egy városban szoritja össze. Mi most olyanira benne élünk a nemzetköziségben, hogy ezzel az eszmével kell a darabot befejeznünk. A munkások lázadása és győzelme nem csak a nagyvárosban, hanem más országokban is valóra válik. Erenián temetése nemzetközi ünnep, mert rádió érkezett a Csillagos lobogó országának győzelmes forradalmáról. (Mintahogy a pártgyűlés alatt kaptunk rádióhírt a magyarországi kommunizmusról.)“

Az eképen forradalmasított Verhaeren-dráma vázát így képzelem el Kerzsencev:

„Szín: egy tűzben, khaosban vergődő, megszállt ország. Különböző szociális csoportok ellenségeskedése. A parasztok gyűlölik a városiakat és a munkásságot. A koldusok gyűlölik a farmereket. Az éhes, háborútól megviselt néptömeg összeverődik, de senki sem tudja, hová szeretne menni. Az öreg Erenián halála — a főlzabadító forradalom első jele. Egy munkás szavaiból kicseng a győzelembe vetett hit. Itt nemcsak Erenián jelenik meg, mint fiú és új népvezér, hanem Eno is, a Kompromisszumok embere. Két út nyílik meg a nép előtt.

A tömeg nem azért követi Ereniánt a város kapujáig, hogy

részt vegyen az öreg temetésén, hanem — ez a háborús falú a forradalmi agrármozgalom. A parasztság lázong, egyesülni akar a felkelő városi proletáriátussal.

De a város kapui erősek. A város úrainak hatalmát még nem törték meg. A kapukat generálisok és egész hadseregek védik. A fellázadt nép a militarizmusba ütközik.

Talán *ide kell beszúrní a szenátusbeli jeleneteket.* A szenátus megrémült. A proletáriátus föllázadt. S a falak alatt a lázongó parasztság. Mit lehet tenni? A katonák megbizhatatlanok. A konzulok a provokáció régi, kipróbált eszközehez nyúlnak: meg akarják vásárolni Enót. *Est a szerepet megfelelően át kell dolgozni.*

Azután az Aventén. A darab közepén a cselekvény fordulópontja. Az egész szint alaposan át kell alakítani. Eno szavai Ereniánhoz jutnak, aki hajthatatlan és nem enged. Eno kishitű, békés karrierről álmodozik. Valaki a terror útját javasolja, de Erenian nem hajlandó erre sem és az ő álláspontja győz. — *Az októberi forradalom határozata.* A forradalom előtt állunk. „Most két kiegészítő momentum következik. Lövészárokbeli jelenet. Előkészítik a szervezett barátkozást. Ide lehet beszúrní Klára és Erenian jelenetét. Az asszony idejött az urat keresni.

Azután néhány lírai jelenet — a harcban résztvevők élményei és a forradalom tragikus órái.

Ütött az általános fölkelés órája — a parasztság egyesül Nagy-Város proletáriátusával. Az ellenséges ezredek katonái megölik tisztjeiket és egyesülnek a fölkelőkkel.

A harc és a győzelem jelenetei. Erenián elesik, valaki — talán Eno lesből leteríti.

Az utolsó felvonás ünnepi gyászmenettel kezdődik. (A vezér holtteste magas ravatalon nyugszik, a *nézőtér közepén.*)

A gyász torából győzelmi örömműnnp lesz. Hír érkezik más országok proletáriátusának győzelméről. A gyász zsolozsmái helyett győzelmi himnusz hangzik fel. Az egész tömeg *(az egész nézőközönség!)* a dolgozók testvériségének örömdalát zengi“.

III.

A forradalmár Kerzencov, miután a darab „szinszerűségét“ és forradalmi irányát biztosította, a kollektív alkotás megvalósításához lát és az összes részvevők együttes munkájára, alkotó készségére bizza az előadás sikerét. A darabot a rendezéssel megbízott dramaturg vezetésével, a diszletezők, tehnikai vezetők és fontosabb szereplők bevonásával egy szűkebb körű bizottság megtárgyalja, elméleti vitákat folytat és legjobb tudása szerint hozzájárul a „szövegkönyv“ kiegészítéséhez. Ha új darabbról van szó, amelyet közös (kollektív) eszközökkel hozott létre a „színművészeti és irodalmi kör“ egy csoportja, akkor csak a kiindulás, a sujet és a darab váza lehet mérvadó. A részletek kidolgozása az összes szereplők kötelessége. Még az előadás napján is változás történhet, ha az aktív *közönséget* valamelyik tömegjelenetbe kísérletképen belevonják . . .

Kerzencov nem álmodozó. Minden elméleti tanítását meg akarta valósítani. Nem a színpadot hozta a néphez közelebb, hanem a népet állította a színpadra. Ez a forradalmár nem ismer praktikus, csakis *időbeli* engedményeket. Tudja, hogy máról-hólnapra nem épül meg a muzsik és a munkás színpada. Nem vár csodákat: a színház számára nem kacsalábon forgó vár, de nem is templom.

A színház Kerzencov számára mindennapos népünnepély. A dolgozó ember ünnepi alkotóműhelye.

EJFÉLI ÓRÁN

Kísértetek jönnek, haloványak, búsak,
 S én köszöntöm őket szónokos ajakkal:
 KerüljeteK beljebb, üljeteK le szépen,
 Messze még a hajnal.
 Lám, hoztam virágot ékűl asztalomra,
 Ami vig mosolygás, koszoruba fontam,
 Emlék italából ittam részegültig,
 fájó lelkem kincsét mind tinékteK hoztam...
 Jöjjetek derűsen, legyen mind a régi,
 KísérteteK: vágyak, sáppadó reményeK,
 Édes ifjúságom bíbor rózsabokra,
 Mind jöjjetek, sorra!
 Lelkes lázadások, töleteK se féleK,
 Valamikor régen reszkető reménnyel
 Nászos újjongással ragadtatok messze...
 Most gyöngé szíveKnek minden meresztése
 Kevés erő ahhoz, hogy el ne eresse
 Álmodó világok tündöklő varázsát,
 Szép elindulások bátor fejszegését.
 Jaj, pedig be más volt! De ne szóljunk arról,
 Hallgatom az óráM kései ütését:
 — KilenC, tiz, tizenegy, — tizenkettő elmúlt,
 KísérteteK újra kísérteni járnak,
 Jönnék és elmennek: vágy, öröm és bánat. —
 Várjak-e még? Várjak?

RADVÁNYNÉ RUTTKAY EMMA

KOLDUS A LÁMPA ALATT

Irta: DIENES LÁSZLÓ

Elcsendesedett már a város. A nappal magasan hullámzó életár megülepedett s vastag hangfogó iszappal húzta be a széles körút követét. Minden, ami nappal a levegőben űzve, hajtva, verve csapongott, leszűrekedett most az utca kövére. Az élet-hajszja nappali kigőzölgése homályos párás harmattá fagyott az élettelen úttesten. Az élet alatt lerakódása érzett mindenütt. Cselekvések, akarások, vágyak ezreinek elhagyott hulladéka emlékeztettek a nappal vívódó űzekedésére. Az utca láthatatlan tükre, mély nappal magába szivta az élet sokszínű, rohanó képét, értelmetlen logikával pergette le a végnélküli filmet.

A gyalogjáró aszfaltja fáradtan nyújtóztatta ki messze nyuló agyontaposott hátát. Tisztálkodott. Kis és nagy cipők, nehéz, vastag talpú csizmák vágtak bele egész nap, puha meztlábak simogatták, ruganyos kutyatalpak csiklandozták végig sebes hátát. Mind ott hagyta nyomát láthatatlan apró elváltozásokban. S most kilehelte mind e ránehezedett súlyt, felemelte összekarcolt hátát s a nappal fantomjai kikeltek a kőből. Ott voltak mind, ott volt belőlük minden, amit átadtak a kőnek.

Furcsa jelenségek, a dolgok felitta ember ezer darabra tört részei léptek elő a járda aszfaltjából, a házfalakból, az utcai fákból, a lámpaoszlopból s az egész nap a kövezeten rugdosott gyufaskatulyából. Mindenkitől, ki arra járt, ottmaradt valami az utcán, oda-tapadva a lassú élettelen életritmusú tárgyak kapcsolatán. S a pihe-nőre tért dolgok most lemosás magukról a rájuk tapadt ember-szennyet, kiterítik bemocskolt meztelenségüket az éjszaka tiszta, hús levegőjének s fürdenek az ember nem zavarta, egyforma, nyugodt zsongású létben.

S a körülcspadosó lét-vizben úszkálnak különös, értelmetlen dolgok. Mind azok, amik leváltak az utca tisztálkodó testéről. Egy ablakról leszakadt vágyó pillantás nyoma kering a súlyos lópaták verte csattogás, örvényző emlékében, mely fölött ott lebeg egy garázda megkívánás felbőffenő paráznsága. Mellette egy kis szallagos eb könnyűsége erőlködik a mázsás bankár nehéz súlyának feltörekvésével. A szekérszörgés elhaló rezonanciájába belehasít az autósziρέna emlékpengéje s az ezer meg ezer életfantom darabka vasárnap-déli kavarodásban kavargó össze-vissza az utca éjjeli fürdővizében.

S a szétszagattott emberek, akiknek elhullatott lét-korpáját most mossá le magáról az utca, zárt ablakok mögött vívódnak tudatlan feledkezésben az utca rájuk aggatott fantomjával. Puha paplanok közé szorítva, sötét vackokban vájkálnak a lelkek a rájuk ülepedett nappal iszapjában. Hiába zárták el testük vasredőnyeit: a nap-

pal megbújt emlékei kiosonnak búvhelyükről s fájdalmas vésőéllel fenyegetik a lélek bezárt trezorját. Fülledt izzadságban fürdő testek vonaglanak meg a gyűrött paplan alatt. Rángva ütődik lába ennek az ágy kemény falába, mert lélekszakadva menekülne a rázuhanó életáradat sulyos csapásai elől. Vigyorgó mosolyra torzul amannak fehér párnából kisárguló tüskés arca s görcsösen szorítja jobb kezében a paplan vászon-ezreseit. Meglíbbenő rövid szoknyák, mély kívágások lidércnyomása ül ennek mellén s nyöszörög a vágyfantomtól, mint kutyája ágya alatt, mely a tegnapi rugásról álmodik. A nappal ezer szálai szövédéke hurkos hálójába zárja a vergődő lelket. S az alélt nyugalomban önmagát kereső mindig a más-lét vasrácsába ütődik, melyet önmaga épít lábai elé.

A nappali élethajszában megcsömörlött lélek kínos rángatózások közben okádja ki a test érzék-pórusain át az emlékeket.

Minden együtt van s egymásban él: az utca és az ember egy. A lélek összeolvad a kövel, melyre testének lába rátapos. Egyik átadja másiknak léte mását s egymás emlékéből él az ember és a kő.

* * *

A féllábú öreg koldus megállt a lámpa alatt. Hónalja sajgott, kikezdte egész nap a mankó surlódó nyele. Pedig simára gyalulta már a végnélküli nappalok sok kinja.

A kockás kammgarn nadrág egyik szára a térd alatt spárgával összecsomózva üresen, összecsesve lógott. A sáros, piszkos ruhacafat ide-oda kalimpált, amint megmozdult, hogy leüljön.

Elfáradt. Hosszú volt az út a messi templomajától. Hosszú, őszes szürke haja tincsekbe csavaródva lógott ki a zsiros, maszatos kalap alól s excentrikus rámába ölelte izzadságszántotta barázdáktól csikos vén arcát.

Pihent. A szennyes rongyokba pakolt összeaszott sárga húscafat — a teste — ernyedten terült szét a járda szélén a gázlámpa által irt fénykör közepén. Szalmacsutakos, pihés hajbozotos fejét neki-támasztva az oszlopnak nézett merőn, mozdulatlan szemekkel maga elé a semmibe.

Tisztálkodott ő is, mint az utca. S nem tudta ő sem, épen, mint az utca. Csak hagyta, hogy a lélek poros kérge puhuljon s peregjen le, szét a másba.

Szemébe visszatükröződik a szemközi ház lezárt redőnyű sárga fala. De a hideg kép üresen csillog a szemlencse átlátszó vizének mozdulatlan oválján. Az út, mely beljebb vezet, elzárva áll, elállja a belőlről kitóduló képek tömött serege. A nappal letaposott úton most visszafordul a lélek, most belőlről indul kifelé minden. Most nem a világ rajzolja tele a lelket, a lélek vetíti ki nappal magába zsúfolt rengetegéből a világot.

S az utca megtelik furcsa fantomok váltakozó lassú áradatával. Gyenge, élettelen árnyak, egy koldús lélek szülőttei libegnek a járdán. Átlátszó, vértelen, egysíkú képemberek, ködös létfoszlányok. Kényes, illatos dámák Charon-portréi, melyek eredetije most álmában

összeborzong, mert létének egy kis porszeme a rongyos koldús lelkében visszafogva kering. Ruhafoszványok, egy erős arcvonás, egy kiáltás olvad össze a déli krumpliceves maró illatában. S pénzdarabok kergetőznek a házfalon, kezek merednek felé a sötétből, görcsös, kidagadt erű, üres kezek.

Szemek kóvályognak a fekete levegőben, összefüggéstelen, csupasz szemek, melyek néznek. Két nagy, fényes szem, mely ide-oda libben. Szétválnak, messziről összekancsalítnak s újra összeszaladnak. Megállnak s nőnek. Két óriás dúzzadó üveggyöly, odatűzve a fekete semmi puha bársonyára, mely lassan szürkülni kezd s mozdulatlan feketeségét megbontva, kirajzolja a szemek mögé egy kutyafej szörpamacsos sziluettjét. A sötét kelletlenül enged a képnek s lassan válik el a fekete alaptól a fejet folytató test lomha tömege.

Lompos, nagy kutya állott a koldus előtt.

Merev mozdulatlansága szétterpesztett lábait belenyomta mélyen a kőbe. Fantomszerű odaállása szétnyomta testét a térbe, melyből a két mozdulatlan szem úgy nézett a koldusra, mint egy más lét élő üzenete. Benne sűrűsödött e szemekben az utca, a város, az egész nap s az egész körültonyosodó lét valósága. A fénylő kutyaszemek szétnőttek az Egészbe s a koldus a szemeken át beleszédült az egész lét örvénylő mélységébe.

S a világ egyszerre megindult feléje. Összefolyt minden egy nagy puha körülölelésben. Az egybe felolvadt sokféleség sokszínű tarkasága a minden rendet felborító összevisszaság magasabb rendjében omlott össze egy új, sokrétű apokaliptikus lényre. Benne volt minden, a házfalak nyomasztó felmagasodása, távoli mezők végtelen térsége, erdők sűrűsége, folyók előrenyomulása, egész vágató irama a soha meg nem pihenő életnek, mely végigszalad a föld meleg testén a végtelenbe szétfolyó ég borulata alatt.

Mind, mind benne volt a feléje indult világban, a létsugarakat egybefogó kutyaszem-lencséjében. Az egész világ megszűnt, elnyelte a felé közeledő állat kozmikussá tágujt teste.

Látta állati formáját, látta ványadt testén összezsugorított szörpamacsait, mint hosszú töviseket ágaskodni hátán. Látta a szennyes vizek foltjait fonnyadt lábszárain s a kocsikenőcs fekete rondaságát fehérfoltos orrán. Látta a kirugdalt szennyes eb egész szemétdomb-létét, látta az egész nyomorult állat-rongyot, nem látta csak egyedül azt.

Mert ez az egy volt a Minden, ez az egy volt a Szép, a Jó és a Nagy, ez volt a közös élet-áradat, melyben koldus-léte beleszűzött a Mindenségbe, ez volt a Másik, az örökké keresett Másik, mely nem más, melybe különálló egyedülvalósága felolvadt, a rajta kívül megtalált énje, az, akit földre tiport, minden nap agyongázolt koldus lelke nem sejtett áhitattal várt, várt mindig, minden nap reggeltől késő estig az ócska, boltíves templomkapu kőkockáira kuporodva.

S most idejött hozzá az agyontiprott, legázolt lélek a Mindenség felmagasztosult dícskoszorújával homlokán. Az utcák és kanálisok

mocskában hentergő árva, magános eb magával hozta e sötét, fantasztikus éjszakán a nappalok nyers fényében elrejtett világ legmélyebb értelmét.

Leterült előtte s megnyult, sovány pofáját ráfektette foltos, piszkos térdére. S a féllábu koldus remegő kezekkel simított végig a szuroktól érdes kutya fejen.

* * *

S ime elkezdett nyulni az útca s ime elkezdtek nőni a házak. Bejöttek a rétek a városba s keresztül nőttek a fák a házon. Hosszú, sárga tarló tövises hullámain kergetőztek óriás árnyak s a sok millió tüdő fujtatása beharsonázott a csendbe. A koldusarcon végigpergő könnyek szétgurultak a szemhatár végtelenségébe s egy szélesen áradó folyammá dagasztották az élet hömpölygő áradatát.

A hangyák kibújtak a bolyokból, a tücsök rekedtre ordította vonóját, a madarak magasra repültek, fecskék száguldva csapongtak, zúgott a tenger, magasra emelte hátát, melegen csillogó, arany-pikkelyes halak dugták ki magasra nyálkás orrukat, rohantak a habok a magas medrekben, üvöltött a lázas hiéna az őserdők méteres fái között, melyek tolva taszították tovább a puha, ruganyos földbe messzeágazó gyökereik ezernyi szálát, hogy még magasabbra emelhessek ég felé törő koronájuk millió parányt tápláló lombzatát. S a nagy, széles téreken, ahol a frissen tört föld illat-mámort szakított kinyílt testéből, emberek végtelen rajainak fehér meztelensége nyelte magába az izzó fehérségében elbúvó nap gazdagon hulló sugarát. Embernyájak hintették végig a sebesen forgó Föld zöldes-barna hátát s énekük egy harsonába olvadt a meszze csillagok felé vetődő óriás malomkerékzúgással, melyre függesztve keringnek anyjuk körül a visszavágyó Földek.

RÉVAI KÁROLY: ROMÁN KÖLTŐKBŐL

ÉJJEL

— M. Eminescu —

Az éj beállt, a kályha kékes lángját
 Kis pamlagomról némán figyelem;
 S míg gondom alszik, s szempillám lezáról,
 Egy édes álom száll rám szelíden.

Te hófehéren s édesen, mint a napfény
 Mosolyogva jössz a sötétben felém;
 Ölembe dűlsz és átölelsz karoddal,
 S tekintetednek lángját érzem én.

A puha keblek illatot lehelnek,
 Ólelgetés közt rám hajtod fejed;
 Majd félálomban líliomkezeggel
 Elsímogatod kúsza fűrtimet.

Megcirógatod homlokom redőit,
 Lehúnyt szememet csókkal illeted;
 S míg csókra-csókot hintesz homlokomra,
 Bűvös mosoly ül ajkaid felett.

Ó kényeztess míg arcomon derű van!
 S míg ifjú vagy Te, mint a napsugár!
 Míg tiszta s édes lelked, mint a rózsza,
 S míg el nem hervad szívemben a nyár!

ÉJSZAKA

— Goga Oktávián —

Te végtelenség! Éj fekete boltja!
 Nyisd föl könyvednek titkos lapjait!
 Halld meg panaszsom, mely feléd sikoltja,
 Hogy a sok harc már pusztulásba vitt.
 Szálljon reám is bűvölő irgalmad,
 Mely a bocsánat útjára vezet,
 Hisz' mindörökké csak reád utalnak
 Az egybekapcsolt remegő kezek.

Gyémánt övedből szórd pazarló kézzel
 S ragyogtasd minden drága kincsedet!
 Ne hagyd — amikor szelíden lenézel, —
 Hogy csillagaid könnyet hintsenek;
 Virágos arcod tiszta derűjéből,
 Mikor egy csöpp fény rám ragyogni kezd:
 Bús temetőjén lelkemnek — fölépül
 Minden sugártól egy-egy új kereszt.

S én látom is, mert lelkemet kinozzák;
 A percek tűnnek, mint a porszemek,
 S megtestesülve mind életre hozzák
 A sok veszendő pogány éneket.
 Esmélve félig — holttesteket ások,
 Minden halomnál térdem megrogyik.
 S míg földézem az ő elmúlások, —
 Mély, hosszú álmat hoz rám mindegyik.

Mig oda fönt — mint ezer fáklya lángja, —
 Cikázva ég a tiszta szerelem.
 S a mindenségnek végtelen honába'
 Elítélt szemek sírnak csendesesen:
 Addig az átkos ráemlékezésnek
 Ijesztő tükre egyszerre kigyul,
 S rég eltemetett, rég elsírt eszmények
 Szegődnek hozzám vándortársakul.

Rejtélyes kincsét, minden drágaságát
 Kitárta nékem egykor a világ:
 Lángzó szerelmek szenvedélye járt át
 És dúlt bennem az öröklétü vágy.
 Hatalmas érzés ragadott magával
 S lelki világom' gyújtogatta föl;
 Vad szívemet orkán ölelte átál
 És vitt az élet örvényeiből.

Tombolt a vágyak borzadálya rajtam.
 Láng-lángba szökkent s úgy ölelkezék,
 Mint amikor a nyári alkonyatban
 Egy édes csókot vált a Föld s az Ég.
 A harmatcseppek apró gyöngyszemében,
 Melyek csillogtak felém a mezőn, —
 Úgy rémlett, mintha ömlene elébem
 A lakodalmi ajándéközőn.

Bús lelkemnek is volt egykor oltára!...
 De szegény szívem, mint egy árva rab,
 Alázva nézett büszke zsarnokára,
 S föláldozá a tiszta vágyakat.
 Szívemnek kincsét szétszórta egészen,
 Csak bűvölete maradt meg neki:
 S azt — mint egy omló templom belsejében,
 Bús pislogásu mécsként égeti.

A villámoknak ma már vége-vége!
 Kihaltak mind az édes mosolyok:
 Pusztá magányom homoktengerébe
 Termékenyítő csírát nem dobok;

Rejtözöm, úgy, hogy reám se' találják,
 Rabláncra fűzöm szívem bánatát...
 Ó, végtelen mezője a halálnak,
 Vedd föl magadra gyászos éjruhád!

Vess árnyékot a természet szívére
 S a láng varázsát fedje fátyolod!
 Temesd a folyók hullámos vizébe
 A hű szerelmet s mindent, ami volt!
 Árnyék legyen a harmatos levélen;
 S körül — hol a rét vad virága nyit, —
 Halálos csönd borítsa be sötéten
 Az örökbéke aszott álmaít!

Ha szívemhez még ifju ideálok
 Végsőt vivódó dala közelít,
 Ha nyughatatlan, forró, lázas álmok
 Lelkem kapuját sirva döngetik:
 A sötétség fátylába burkolózom,
 És a kapura súlyos zárt tesztek,
 Hogy több fényt csillag rám sohase hozzon,
 S ne lássa senki vergődésemet!...

BCU Cluj / Central University Library Cluj
 NEHÉZ MUNKÁBÓL JÖN A FALU NÉPE...

— Emil Isac —

Nehéz munkából jön a falu népe,
 Leri róluk az évek szenvedése;
 Ó, mennyi kín és néma fájdalom
 A könnytől ázott néma arcokon!

Félénk remegés ereszkedik rájuk,
 Lelkük tele, üres a tarisznyájuk;
 S amint a menet csöndesen halad
 Megpirosítja arcukat a nap.

Egyszerre aztán ostorpattogással,
 Egy hintó jön szembe nagy robogással;
 A hintóbéli urak s asszonyok
 Diszes ruhája terjeszt illatot.

S amint mellettök gyorsan elrobognak,
 A szelét érzik hideg borzalomnak:
 „Ezek a fényes, gazdag emberek
 A mi búzáinkból sütnek kenyeret!”

ISTEN TENYERÉN

— Regény —

Irta: BALÁZS BÉLA

(6)

Ott áll és hallgatja, hogy a békák unatnak messzi és egy alvó slepp kormányrúdjá nyikorog. Egyedül, éjjel. Csak a dolgok vannak körülötte. A dolgok. Igen, azok olyan borzasztóan vannak. Ugy léteznek, olyan hevesen, követelősen, türehetetlenül! Elé állnak, hogy valamit csinálni kellene, de nem tudja, hogy mit.

Reggel elkésett az iskolában, mert odamenet egy halom téglát látott valami épülő ház előtt. Olyan pirosak voltak, mint a hús a reggeli napban. Elment mellettük, de azok a téglák csak ott voltak: négyzetesek, pirosak. Ott voltak. Hiába ment tovább. Azzal az nem volt elintézve. És az iskola kapujából vissza kellett fordulnia, pedig nyolc óra volt már, hallotta a csengetést. De a téglák ott voltak. Ott voltak. Vissza kellett menni hozzájuk. Körüljárta és megérintette. Már melegek voltak a naptól. Az újjai pirosak lettek. Egy napzamos rászólt. Akkor elpirult és elszaladt... nem tudta meg, mi az a téglákkal.

És hiába kóborolt éjjelenként a kongó, sötét utcákon. Tiszavásárhely földszintes, eperfas utcáin. Hiába jöttek éjszaka közelebb a dolgok, egész közel. A nagyszemű házak, a hadonászó fák, a sürgönydrótok, és rajtuk a hold. Közeljötték, köréje tolongtak, mint egy izgatott tömeg, amely akar valamit. De ő nem tudja, mit. Hadonásznak, tátong a szájuk, de ő nem hall semmit. Süket. Igen, süket! Türehetetlenül érzi és rémülten néz körül. Tolongnak, ott vannak, léteznek hevesen hadonázva, szájukat tátogatják. Nem érti, futni kezd, fut, fut, végig az üres, sötét utcán. Talán valamit utól lehet érni? Mert minden lassan megy és lekésünk. Mert itt van már minden, az összes dolgok, itt van a világ és mi lekésünk.

Aztán hirtelen megáll és megfordul... Más valamit kellene tenni. Igen, ezt érzi mindig, ez az ő állandó nyugtalanító, kínos érzése: hogy más valamit kellene tenni. Ezért hagy mindent félbe. Mert ő is kezdett bélyegeket gyűjteni, de az üres album ott fekszik a zongora alatt, a kóták között. Lepkéket is gyűjtött. Kilenc lepke van a drága üveges szekrényben, melyet karácsonyra kapott. Az anyja szítja érte, hogy nem tudja, mit akar, hogy jellemtelen és soha se lesz belőle férfi. Mindenki azt mondja, mert sokszor szavát se tartja meg,

De hirtelen jön rá. Sétál egy társasággal, vidáman beszélgetve és egyszerre elhallgat. Gyötrő fájdalommal nyílal belé, hogy más valamit kellene csinálni. És búcsú nélkül elszalad.

Az iskolában történt egyszer felelés közben. Az igazgató is benne volt. Kihívták a négy legjobb tanulókat. A Czukkert is meg őt is. Éppen ő felelt. Simán, gyorsan, hangosan beszélt. Második József-

ről. A tanár büszkén kérdezett egyre tovább. És egyszerre minden ok nélkül a szívébe szúrt valami: mintha elhurcolnák. Elhurcolnák, valamerre máshova. Elpirúl, szégyenli magát, még próbál beszélni... Második József... Második József... Mintha egy kapuba tolnák be, ahol odabenn ül Második József s a vármegyei nemesség. Nem tud, nem akar bemenni. Dadog. Az igazgató aggódalmasan kérdi, hogy talán rosszul van? Nem, nem mondja szégyenkezve, aztán hirtelen megfordul és kimegy az osztályból. A kalapját sem viszi magával.

Úgy ment ki kalap nélkül a Tiszaparra. Ráment a kikötött tutajokra. A síkos fatörzsek csobogva, hintázva sülyedtek a lába alatt. Leült a legszélsőre és nézte a lassú piszkos vizet. Sárga habot úsztat a Tisza, letört galyakat lassan karikázva, egész teknőt, meg egy döglött macskát. A forró levegőben érzik a szaga. Nagy napos csend van most és delet harangoznak... hehééééja!... hallatszík messziről. Vontatók hujjántanak. Egy magányos dereglye halad lassan felfelé és a vontatókötél paskol a vízen. A dereglye kis árboca hegyesen, magosan mered a végtelen szikes tápéi rét fölé, ahol a földön fekszik az ég... Hehééééja! messziről, hosszsan, elnyújtva... Mért fáj ez úgy. Talán ez az, amit érteni kellene?... Mert itt van minden együtt. Készen, nyugodtan hever a napban és csendesen vár, mint a delelő csorda. Ő még nem tudja mit kellene tenni. Itt van minden és nem tudja. Hiába jött ki az osztályból. Mit fog mondani a tanár úr?

— Halló Szegeði! Szegeði úr! — kiáltotta akkor valaki a háta mögött a partról.

— „Szegeði úr?“ — Igen engem hívtak. Most is hallom még néha. Akkor összehúztam magam és úgy tettem, mintha nem hallottam volna. Mért ez a Czukker volt. A Czukker Árpád. Mit akar az tőlem? Nem barátkozott velem. A Czukker senkivel sem barátkozott, csak a nagy Gerával, mert ők ketten jöttek Kiskunmajsáról. Czukker a korcsmáros fia, Gera meg a cséplőgépészé. Nagyon okos volt, a legjobb matematikus az egész iskolában, de mindenkit kicsúfolt és henegett. Árulkodott is.

— Halló, Szegeði úr! Mért tesz úgy, mintha nem hallaná? Maga tíz méterre van innen és az emberi hang normális légköri viszonyok mellett három-négyszáz méterre érhető. — Így beszélt a Czukker mindig. — Említsem-e, hogy önnek kitünő füle is van, hiszen ön zenei életünk egyik kitünősége. Fordítsa hát felém fejének kifejező felét és nyilatkozzék.

Égett az arcom, úgy szégyeltem magam. (Borzasztóan tudtam szégyenkezni.) Visszafordultam és mégis úgy tettem, mintha csak most venném észre.

— Oh, maga az,? — mondtam szinte alázatosan. — Nem akar ide jönni kicsit? Itt nagyon jó.

Czukker Árpád ott állt a parton egy kivetett horgony mellett dohányársárga, tintafoltos ruhájában, melynek minden zsebe tele volt tömködve könyvekkel. Kicsi volt; és széles, szinte négyszögletű.

Mintha púpos lett volna. Pedig csak nyaka nem volt és kicsi, kerek, fekete feje mélyebbre süppedt széles vállainál és úgy forgott mindig jobbra balra, mint egy veréb feje. Avval csúfolták, hogy egész hátra tudja fordítani.

— Köszönöm szíves meghívását mon ami — mondta maliciózan körülményes módján. — Én nem vágyódom akrobatáknak és légtornászoknak dicsőségére, én nem sétálok ingóbingó rózsabimbó tutajokon. Minden testi produkció a szellem rovására megy. A test dolgát mamár gépek végezik. De erről is lehetne részletesebb dialogust folytatni, ha ön tisztelne meg látogatásával itt Gera szilárd hátán, ahol együtt haza peripatetizálnánk, mivel hogy érkezett ama ceremóniának ideje, melyet a köznép nem áll ebédnek nevezni.

Engedelmesen felálltam és kimentem a partra. Cukker kis szemei csillogtak, mint fekete parázs. Valami diadalmas káröröm csillogott bennük.

— Lássá kérem, ön gyenge ember, felette gyenge ember. Könnyen szuggerálható. Tudtam, hogy ki fog hozzám jönni. Be van vezetve a noteszbe, hogy könnyen szuggerálható. De az nem baj. Nem a tartozik, hanem a követel rovatba iktattatott. Mert ime a kérdés: mi szuggerálja az embert? Ön így fogja fel és tükrözi a kozmikus erőket, ellentétben ércjellemű és egyszerű lelkületű kollégáinkkal, akik egyáltalán nem fogják fel. Nemde a fejlett agyvelő is gyenge, mert sűrűn barázdálódik, ellentétben kollégáink és szeretve tisztelt tanáraink szilárderős agyvelejével, melybe nem nyomható semmiféle barázda. Már régebben odakonkludáltam, hogy az ön gyengesége egy magasabbrendű eszmélet és így jutottam végül mai napon arra a végeredményre, hogy önt felszólítsam: legyünk barátok.

Meglepve néztem fel. Megszoktuk már a Cukker körmönfont, csufolódó okoskodásait. De ez nem volt csufolódás. Szűrő, kis szemei lelkesen csillogtak és vékony hangja tiszta volt és erős. És azt mondta: „legyünk barátok“. Ez olyan, mint egy meleg ölelés. Megnedvesedtek a szemeim és kezet nyújtottam:

— Szervusz Árpád.

— Pardon, excusez — mondja Cukker, szörös csuklója kis kezét visszahúzza. — Pardon. Engedje meg, mon ami, hogy két dologra felhívjam figyelmét. Az első az, hogy nem fogunk sem tegeződni, sem parolázni. Nemeskeblű tornász-kollégáink mind tegeződnek és paroláznak. Ezt igen alacsonyrendű társadalmi formának tartom. Szellemi szövetségben levő barátokhoz ez nem méltó. Másodszor hibának tartom, hogy rögtön elfogadja barátságomat. Mert lássa, mon ami, én régóta pontosan ellenőrzöm a dolgot. Lássá kérem itt van hú noteszem. — Cukker egy gyűrt és piszkos fekete viaszosvásznon noteszt húz elő. — Lássá kérem. Keressük csak meg az „Sz“ betűnél. „Szegedi“ . . . „Szegedi“ — mondja és az ujját nyálazva lapoz. — Szegedi. Ime itt van az ön törzslapja. Ime: tartozik és követel; a hibák és az erények. Ohajt betekinteni? Hát nézzük, például: „szentimentális, mindenki barátkozását rögtön elfogadja“. Nos, mit szól hozzá? Ez már egy éves bejegyzés. Igaz, hogy

ezt ellensúlyozza a követel rovatban mindjárt mellette ez: „Nem ragaszkodik. Nincsen hűségelötélete.“ Itt különben egy kis kettes szám látható. E számokkal a tulajdonságok fontosságát és fajsúlyát óhajtottam jelezni. Amint láthatja, mon ami, ezek már tavalyi, hetedik osztályos bejegyzések.

— Már két év óta tanulmányoz így engem? — kérdeztem én zavartan és meghatva.

— A vakáció leszámítandó. Tehát pontosan tizenhat hónap és három hét. Nemde? Helmholtz vagy Koch jóval kisebb fontosságú dolgokat, sokkal több ideig vizsgáltak. Tehát az ön részéről sem kívánatos, holmi szentimentális fellobbanás. Csak azt óhajtanám, hogy diskuráljanak róla. Látogasson meg ma este szerény wigwamomban. (Talán észrevette a követel rovatban annak helyeslő megállapítását, hogy ön éjszaka kószálni szokott.) Jöjjön és győződjék meg róla, hogy a mi egyletünk meg van oldva. Ez bizonyára gyorsan fog menni, mivel hogy én már levezettem. Önnek csupán át kell néznie. Nemde? —

Akkor történt. Akkor mély szégyenkezéssel éreztem meg a Cukker mély érdeklődését irántam, mint valami új hatalmat életemen és ijedt megrendüléssel éreztem meg benne magamat. Hogy én is vagyok. A Cukker noteszében már tizenhat hónapja és három hete létezem. Hogy létezem, mint a fák, mint a piros téglák, mint a dereglye és nem tudom, hogy ez mit jelent.

Hehééééjja! — hujántották a vontatók egész messziről. És mentünk fel lassan a tiszavásárhelyi, rothadt dínnyeszagu rakodón. A Cukker Árpád meg én, a tizenhétéves.

— Igen, mon ami, tizenhat hónap és három hét. Ebből clesnek az éjszakák és a délutánok legnagyobb része, tehát voltaképen négygyel osztandó. Mindamellett igen hamar megállapíthattam, hogy az ön érzései nem konvencionálisak. Nagyon sokáig olyan volt a képlet, hogy azt kellett hinnem, hogy ön gyáva. Hogy fél az érzései szerint cselekedni és azért cselekedetei nem szabadok. Hogy nem meri orronütni a társadalmat és az determinálja magát. Bár az ellenkezőjére is volt néhány I-es vagy $1\frac{1}{2}$ -es kitevővel ellátható adat. A ma délelőtti azonban kitűnő volt. Elsőminőségű orronütése az iskolai kényszerűségnek, továbbá szeretvetisztelt osztályfőnökünknek, nem különben imádott igazgatóknak. Mert az, hogy felelés közben egyszerűen otthagya kedves második Józsefünket...

— Rosszúl lettem — mondtam elpirúlva.

Akkor Cukker megállt és villogó kis fekete szeméit rám szögezte:

— Rosszúl lett, mon ami? Valóban? Óh, óh, óh,! Becses figyelmét elkerülte törzslapján ama bejegyzés, hogy ön hazudik, mert szégyenli érzéseit. Ez a tartozikba volt először, de azután átvezettem a követelbe, mert nyilvánvalóvá lett, hogy ön evvel belső szabadságát óhajta védeni. De énnekem, mon ami, mért hazudik? A többiekkel szemben érthető, bár nem mindig helyes. Azok el is hitték, hogy ön rosszúl lett, de én siettem felvilágosítani nemeskeblű osztályfőnök-

künket, hogy ön nem volt rosszul, hanem ez önnek egy szeszélye volt. (Így voltam kénytelen magamat kifejezni az ő nyelvén). De mivel ez hihetetlen volt kevés barázdájú szép agyvelejének, tehát bátor voltam azt állítani, hogy ön megmondta azt előre, hogy felelés közben szó nélkül távozni fog.

— Micsoda? — kérdeztem elképedve, de inkább félelmet éreztem, mint lelháborodást. — De hiszen ez nem igaz.

— Pardon! Be fogja látni, hogy lényegét tekintve ez igaz és én igazságot hazudtam —

— De hiszen be fog irni az osztálykönyvbe és szabályszerűt kapok! Miért mondta ezt?! —

Azért, mon ami, hogy ön egyéniségének vonalában élhessen. Hogy tetteiben is felszabaduljon a társadalmi determináció alól. Erre a kísérletre feltétlenül szükségünk van. Amint ezt ön is be fogja látni, ha majd elméletemet kifejtettem. Jogom pedig azért volt ehhez, mert akkor már elhatároztam, hogy önnel szövetségre lépek és mint barátja élhetem adott esetben az ön életét is. Remélem, helyesli e fel fogásomat a barátságról?

Vékony éles hangjában káröröm csengett és lelkesedés. Így vette akkor Czukker Árpád kezébe életemet.

A wigwam. Az egész kint van a Tiszatöltésnél. Nagy, alacsony, gerendás szoba. Ott laknak a majsaiak: a Gera, meg a Czukker. Sűrű, keserű pipafüstben elveszve egy ernyőtelen petroleumlámpa vörös lángja pislog. A sarokban egy karosszékben ül a nagy bivaly. Az a Gera neve. Nagy csontosarcu, öregebb fiú. Mindig ott ül és pipázik és nem szól. Az osztályban sem beszél az soha. Azért bukott csak meg tavaly is, mert röstelt beszélni a vizsgán. De neki mindegy. Ott ül a sarokban és pipázik és iszik. A Czukker apja sok bort küld be Majsáról. A nagy asztal közepén az üveg légyfógo, melyben mindig zörögnek a legyek a sárga ecet felett. A légyfógo mellett a könyvek: a Czukker filozófusai és matematikusai. Rongyos, borbaázott könyvek, melyekbe fekete lyukakat égetett a Czukker cigarettája. Az ablakon meleg ganajszag dül be, mert az ablakok egy vásári szálló udvarára nyílnak. Ott állnak a tanyai szekerek a sötétben. Odaát a kocsmából csörömpölés és nyávogó hegedűszó hallik. Néha kidördül az ajtó és egy sötét alak támolyog ki a falba fogódzva. Akkor a kivetődő fénycsík a szekerek alá világít, ahol nagy szűrőkbe csavarodva alszanak emberek. Aztán megint sötét lesz. De egy lámpás jön himbálva a kocsiszín felől. Az a Mari. A lámpás megvilágítja kövér öklét és fehér karját vállig. A többi nem látszik.

Ott ül a Czukker a füstben. A vöröslángu petroleumlámpa belesüt csillogó szeméibe. Szöröscsuklóju kis kezeivel hadonászik. A falon az árnyéka kaszálo nagy árnyékpók.

— Igyék, mon ami. Meg kell tanulnia felhasználni eme égi nedűt. Ezt a kémia alkoholnak nevezi és igaza van. Ez a zsiradékot oldja, mon ami, de nem csupán a zsiradékot, hanem a szellem determinánsait is és ezért hathatósan segít a tett felszabadításában.

És iszunk. És Czukker elmondja elméletét a szabad tettről.

Elmondja, hogy szabad akarat nincsen, amint azt a pszichológia kimutatta. A természetben pedig akarat sincsen egyáltalában. Mert csak okozatiság van. Minden állapot az előttevalóból következik szükségszerűen, tehát nincs mit akarni. Minden állapot teljesen és pontosan levezethető az előbbiből, vagyis virtualiter meg van már benne. Történt-e tehát valami új? Van-e valaminek saját létezése? Nincs!

A természetben nem történik semmi. Az állapotok az okozatiság során visszatolhatóak egymásba mint egy kínai skatulya. A természet nincsen. Felírtunk egy törtet: $12/4$. Ha végrehajtom ezt a műveletet, az eredmény: 3. De más ez mint a tört? Történt itt valami új? Létezik ez a hármás külön létezéssel? $3=12/4$ -el. Ugyanannak egy más írásmódja csak. A három nincsen időben a $12/4$ után. Tehát semmi se történt. És az egész természet az első sejt képletének végrehajtott művelete csak. Tehát nem létezik az időben. Persze, hogy ez a semmi még mindig folyamatban van! Vannak végtelen műveletek. Szép kis végtelenség! $\sqrt{2}$! Ez a természet szimbóluma. Ha millió évig folytatom is a műveletet, az csak $\sqrt{2}$, ami volt. Semmi sem történt és az idő illúzió. De már most! Már most megjelenik a természetben az ember, a homo sapiens. Az is csak kifejtett képlet, végrehajtott művelet és nincsen saját létezése. De van akarata! Ez tagadhatatlan. Vannak erős akaratú és gyenge akaratú emberek. Persze ez az akarat determinált, ez is az okozatiság törvényének van alávetve. Azt akarjuk, hogy $12/4$ három legyen? Kell azt akarni? Amde ez a nevetséges illúzió idézi elő azt az optikai csalódást, hogy valami történik, tehát hogy idő van. Ezért látjuk a természetet létezőnek. És most? Most jön a nagy kérdés. Okvetlenül azt kell-e tennünk, amit akarunk? Nincs-e az emberi szellemben lehetőség a lázadásra, a szabadulásra? Jó, — mondjuk — az akarat nem szabad. De ha az ellenkezőjét! tenném? Nem lehet-e itt valamit eltépni? Felszabadulhat-e a tett?

A nagy árnyékpók vadul kaszált a falon. Czukker kis kerek feje egyre mélyebben sülyedt a vállai közé.

— Itt nagyszerű kísérletekről van szó. Kísérletekről, melyek feldöntének elsősorban az Isten-hipotézist. Mert addig a legeggyűbb vallásnak is igaza van. Kötve vagyunk, tehát *hiposztazálunk* valamit, ami köt. De aki letépne a köteléket? Ha szabad tetteket tehetnénk, melyek nem okozatok, melyek saját magukban léteznek? Ha kilépünk az okozatiság láncából az igazi időbe? Akkor, mon ami, akkor feltárulna a természet puszta művelet volta. Szétfoszlanék, elsülyedne, visszadugnók a skatulyába! A természetet és a társadalmat és minden műveletet! Mert az idő, mon ami, az idő, felette különös dolog. Üritse poharát, mon ami. Én a teoretikus vagyok, tehát nem lehetek egyuttal kísérleti objektum. De ön alkalmasnak látszik. Ha nem félne egyéniségének vonalában élni és orron ütné a determináló társadalmat. Aztán kísérletezhetnénk a természettel. De több alkoholt kell használnia, mon ami, sokkal több alkoholt. Az oldja a zsiradékot és az okozatiságot. Mert az idő, mon ami, felette különös dolog.

Czukker szemei villogtak, mint egy ketrecét tépő vadállaté. Mellette a kis vörös petroleumlámpa pillog a sűrű füstben. A nagy bivaly mozdulatlan arccal fujja egyre a sötét sarokból. És ott ülök én is. Sápadt arccal és remegő szájjal mondom el először másnak félfelmemet a dolgok miatt. Azt, hogy valaminek talán történni kellene. De hogy akkor más valamit kellene csinálni. De mindig úgy van, hogy más valamit. Miért?

A Czukker az asztalra ereszti állát, úgy néz rám lesve, szűrő szemekkel.

— Valóban, mon ami, a tettek adva vannak számunkra, mint a szavak a beszédhez. Valóban csak a bizonyos számú tett létezik, meghatározott tettekincs, mint ahogy szókinccs van. Össze lehetne állítani egy tett-tárat. Sőt mi több kellene, ez volna az akadémia legmélyebb pályatétele. Ez az adott tettekincse a társadalomnak már determinál, megköt, korlátoz, mint a szavak a szellemet. Valóban így van. De a nyelv is fejlődik, mon ami. Új szavak készülnek új fogalmak számára. Gondoljon dicső Kazinczyknra. E poharat üritjük reá! Nem érzi-e mon ami egy tettujítás multhatatlan szükségét? Nem heviti önt ez a gondolat? Új tettek, új érzések kifejezésére: szabad tettek! Tettujtó Kazinczyvé kell lennie, mon ami! Alkoholt rá! Én vagyok a teoretikus és ön a gyakorlati megvalósítója!

Csend. Legyek zörögnek az ecetes üvegben és odaát nyávog egy hegedű. A sötét udvaron az istálló felől egy lámpás himbál közeledve. Egy kormos kövér öklöt világít meg és feljebb egy kart vállig. A testnélküli kar a lámpással közeledik.

— Jövel Aspasia, jövel! — csapkodja az asztalt a Czukker. — Légy társunk e symposionban!

És bejön a Mari. Takarító cseléd a szállóban. Ilyenkor mindig bejön. Leteszi a lámpást az ajtó mellé és a falhoz támaszkodik a hátát kicsit megdörgölve rajta, mitől megring széles puha csipőjén a ráncos parasztszoknya és duzzadt mellei a rosszul begombolt piszkos katonablúz alatt. Ilyenkor mindig bejön felvarrni, ami leszakadt gomb van, hogy megfoldozza, ami akad. A kötője egyik sarkát feltűzi az övébe, mert lucskos a mosogatástól.

— Oh, lejts közelebb dicső hölgy és köszöntsd új vendégünket, a tettek Kazinczyját. Ön, mon ami, ama balhítben ringatózik, hogy e hölgy nem érti szómat, mivel ronda konyhaszolgáloi külseje vagyon. Oh, Aspasia, nyilatkozz meg tehát. Kazinczy mikor született?

A Mari lesüti álmodó, barna szemeit és széles piros szája szégyenlős boldog mosolyra húzódik.

— Kazinczy Ferenc 1759-ben Érsemlyénben mint régi nemes család sarja született. Meghalt 1831-ben, elragadta az élők sorából. Ahitatos monoton hadarással mondta, mint egy misztikus imaformulát.

— Ime! E tudományt derék Dudics kollégánknak hálálja meg számos nászéjszakával. Mert Aspasia ama női ideál, aki szellemi kincserért teste kincsét adja cserébe! Aspasia! — ordítja Czukker — Amo!

— Amo, amas, amat — ragozza Mari megindultan égnek fordítva szeméit.

— Imel! A nagy bivalynak szerelmi záloga. Oh jer ölembe. Édes konyhaiállatok lengjenek körül. Nézd ama ifjút Aspasia. Az az én barátom. Franciául?

— Mon Ami — feleli engedelmesen odaengedve testét Czukker kezéinek, csendes alázattal, ahogy gombjait felvarrja, cipőit tisztítja s ahogy odaadja magát a művelt diákoknak mindnek, akik ez alkalomra rákapván, rejtett értelmű finom úri tudományokkal kiemelik durva, homályos parasztcseléd életéből.

— Az én barátom az istenek választottja Aspasia! Engedd meg, hogy kezemet szoknyádba rejtve felhívjam figyelmedet arra, bogy ő tudja a legszebb verseket. Szebbeket mint Blau, ama czenk, akit öleléssel boldogítasz.

Mari sóvárgó, előre hálás kutyaszemei átnéztek hozzám: — Maga is iszik? — kérdi anyás, szelíd szemrehányással. — Minek az? Paraszt embernek való az, nem olyan finom deáknak. Ezek mégis mindig isszák azt a bort.

Aztán mellém könyököl és puha, meleg vállát a vállamhoz dörzsöli: — Maga is tud verseket? — súgja ábrándos, testi kéjeséggel. — Hosszú verseket? Maga melyikbe jár?

— Hohó, mon ami, ön úgy látszik, ellenzi Aspasiánkat. Helyeslem! Követel! Beírni a követelbe! Ez egyéniségének vonalába esik... — és már írja is ceruzáját nyalazva a kis viaszosvászon noteszbe.

Támolyogva megyek hazafelé. Körém tolonganak a nagyszemű, sötét házak, és a hadonászó eperfák. Én is hadonászom és hesegetem őket: csak egy művelet vagytok, négyzetgyök kettő! De egyre sűrűbben, egyre izgatottabban tolonganak. A hold a háztetőkön gurúl mögöttem, mint egy ezüst karika. Most vége a házornak, most le fog esni, összetörik. Négyzetgyök kettő. Hopp!! A hold ugrik. A hold átugrik a szemközi háztetőre mint egy ezüst macska és gurúl utánam...

Akkor kezdődtek a „kísérletek“: mindent másképp csinálni, mint ahogy szokás, ellenkezőjét annak, amit magam is akarok. Valahol kiugrani a nagy egyforma menetből, valahol kibújni az életrend csukott kerítésén. Kezdődtek a bolondságok: benyitni idegen lakásokba és leülni az asztalhoz, vasárnapdéli korzón keresztbefeküdni az utcán. Kezdődtek a csödületek, a csófolások. Czukker mindig ott állt az utca túlsó oldalán, dohányсырга tintafoltos ruhájában, a sok könyvvel a zsebében és messziről nézte izzó, éhes, ellenőrző szemekkel a „kísérletet“. Ő teoretikus volt. De ergemet rámmutató karok erdeje vett körül. És tanári konferenciák előtt álltam könnyes szemmel, szótlanul és bosszus aggodalmas fejek csóváltak. Rámmutató karok, csóváló fejek zajgó erdeje lett a világ. Egyre hangosabb egyre fenyegetőbb. Mint a riadt lelkendező vad ugrottam neki a kerítésnek és próbáltam valahol kibújni. Az anyám sirt.

(Folytatjuk.)

JEGYZETEK

BARTÓK BÉLA: ÖNÉLETRAJZ

(A magyar zeneművészet európai híré büszkesége adja ltt életének és művészetének döntő eseményeit.)

1881 március 25-én születtem Nagyszentmiklóson; az első zongoraleckéket hat éves koromban anyámtól kaptam. Apámban, egy mezőgazdasági iskola igazgatójában, nagy zenei képességek voltak; zongorázott, műkedvelőzenekart szervezett, csellózni tanult, hogy mint cellista működhesen benne, sőt táncdarabok komponálásával is kísérletezett. Nyolc éves koromban elvesztettem őt. Halála után anyámnak, mint népiskolai tanítónőnek kellett a mindennapi kenyérről gondoskodnia; Nagyszöllőre kerültünk, majd Besztercére és végül 1893-ban Pozsonyban. Minthogy már mint kilencéves fiú elkezdtem kis zongoradarabokat komponálni, sőt 1891-ben Nagyszöllősen mint „zeneszerző” és „zongorista” nyilvánosan is bemutatkoztam, különösen fontos volt számunkra, hogy végre egy nagyobb városba költözhesünk. Ebben az időben a magyar vidéki városok között Pozsonynak volt a legélénkebb zenei élete. Ott egyrészt tizenötéves koromig Erkel Lászlónál zongorázni és összhangzattant tanulhattam, másrészt néhány — mindenesetre kevésbé jó — zenekari hangversenyt és operaelőadást hallhattam. A kamarazene gyakorlására is volt alkalmam és így tizennyolc éves koromig a zeneirodalmat Bachtól Brahmsig — bár Wagnert csak a Tannhäuserig — a körülményekhez képest kielégítően megismertem. Közben szorgalmasan komponáltam, Brahms és a nálam négy évvel idősebb Dohnányi, nevezetesen Opus 1-jének erős hatása alatt.

Miután a gimnáziumot elvégeztem, felmerült a nagy kérdés, hogy melyik zeneiskolát látogassam? Abban az időben a bécsi konzervatórium volt az egyetlen, mely általánosan a zenetanulás kiváló helyének tartatott. Végül mégis Dohnányi tanácsát követtem és Budapestre jöttem, hol a királyi magyar zenei főiskolán Thoman István (zongora) és Koessler János (zeneszerző) tanítványa lettem. Itt voltam 1899-től 1903-ig. Mindjárt megérkezésem után lázasan vettem magam Wagner Richárd előttem még ismeretlen műveinek (Tetralogie, Tristan, Meistersinger), valamint Liszt zenekari műveinek tanulmányozására. Az önálló alkotás azonban ebben az időben teljesen parlagon hevert. Végre megszabadulva a brahmsi stílustól, Wagneron és Liszten keresztül a sóvárgott új útra találtam. (Liszt jelentőségét a zene továbbfejlődése szempontjából akkor még nem értettem meg; műveiben csak a külsőségeket láttam). Ennek következtében közel két évig semmit sem dolgoztam és a zeneakadémián csak kitűnő zongoristaszámba mentem.

Ebből a stagnációból villámcsapásként rántott ki az „Also sprach Zarathustra” budapesti első előadása (1902). Az ottani legtöbb muzsikussal hallgatta ezt a művet, de engem nagy lelkesedéssel töltött el: végül megláttam azt az irányt, mely az ujat rejtegette magában. A Strauss-partitúrákra vettem magam és újra elkezdtem komponálni. Fejlődésemre még egy másik körülmény-

nek volt döntő jelentősége: ebben az időben indult meg Magyarországon az az ismert politikai áramlat, mely művészi téren is érezhetővé vált. A zenében valami speciális megalkotása volt a jelszó. Ez a gondolati irány engem is magával ragadott és figyelmemet népzeneink tanulmányozására irányította, illetve arra, ami akkor magyar népzeneink számított.

E hatások alatt 1903-ban „Kossuth” címmel egy szimfónikus költeményt komponáltam, melyet Lichter Hans Manchesterben azonnal előadásra fogadott el. (1904 február). Ebben az időben keletkezett továbbá egy hegedűszonátám és egy zongoraötösöm, az elsőt Fitzner Rudolf Bécsben, a másodikat a Prillquartett adta elő. Ez a három mű kiadatlan. Ebbe a korszakba tartóznak még: az 1904-ben komponált „Rapszódia zongorára és zenekarra” — opus 1., mellyel 1805-ben Párisban a Rubinstein díjért sikertelenül pályáztam; továbbá az első Suitem nagy zenekarral 1905-ből.

Strauss Richárd nem sokáig foglalkoztatott. Liszt újabb tanulmányozása, nevezetesen kevésbé ismert alkotásai mint például az „Années de Pèlerinage”, „Harmonie poet. et relig.”, a „Fauszt szimfónia”, a „Totentanz” stb. Néhány nekem kevésbé szimpatikus külsőségen át elvezetett a dolgok lényegéhez, mely elémtárta a művész valódi jelentőségét; nagyobb tehetségnek éreztem, mint Wagnert vagy Strausst.

Főlísmertem továbbá, hogy a tévesen népdalnak ismert magyar dallamok — melyek a valóságban nem egyebek, többé-kevésbé köznapias népszerű műdaloknál — nagyon keveset jelentenek, úgyhogy 1905-ben az eddig teljesen ismeretlen magyar parasztmuzsikának tanulmányozásába kezdtem. Ebben nagy szerencsémre munkatársul egy kiváló muzsikusra, Kodály Zoltánra akadtam, akinek éleslátása és ítélőképessége a zene minden terén megbecsülhetetlen irányítással és tanáccsal látott el.

Ezt a kutatást tisztán zenei szempontból kiindulva és csak magyar nyelvterületen kezdtem meg; később azonban az anyag nem kevésbé fontos tudományos kezelése, valamint a kutatásnak tót és román nyelvterületre való kiterjesztése következett.

Mіндеzen parasztzene tanulmányozása azért volt számomra döntő jelentőségű, mert az eddigi dur-mollrendszer egyeduralmától való felszabadulás lehetőségéhez vezetett. Mert a nyert dallamkincs túlnyomó és épen legértékesebb része a régi templomi hangnemekben illetőleg az ó-görög és bizonyos primitívebb (nevezetesen pentatónikus) hangnemekben van tartva és azonkívül is a legváltozatosabb és legszabadabb ritmikus alakulatokat és ütemváltozatokat mutatja mind a *Rubato* — mind a *Tempo giusto* — előadásban. Bebizonyítottodott, hogy a régi, műzenénkben már nem használt hanglétrák életképességüket egyáltalán nem veszítették el. Ezek felhasználása újszerű összhangzati kombinációkat is lehetségessé tesz. A diatónikus hangsor ilyen kezelése a megmerevedett dur-mollskála alól való felszabaduláshoz és végső eredményében a kromatikus tizenkettős rendszer minden egyes hangjának teljesen szabad kezeléséhez vezetett.

Az 1907-ben a budapesti királyi zeneakadémiára történt tanári kinevezésemet örömmel vettem, mert megkönnyítette magyarországi letelepedésemet és így folklorisztikai céljaimat tovább követhettem. Ahogy, még ugyanabban az évben Kodály ösztönzésére Debussy munkáit megismertem és tanulmányoztam, csudálkozva vettem észre, hogy az ő dallamvezetésében is bizonyos, népzeneinkkel analóg pentatónikus fordulatok nagy szerepet játszanak. Ez kétségkívül szintén

valamelyik kelet európai népzene — talán az orosz — hatásának tulajdonítandó. Hasonló törekvéseket találunk Igor Strawinsky műveiben is; korunk tehát az egymástól legtávolabb fekvő földrajzi területeken azonos áramlatokat mutat fel: a műzenének egy friss, az utolsó évszázadok alkotásaitól független, parasztzene elemeivel való felélesztését.

Az én op. 4. után írt műveim, melyek az épen vázolt felfogást igyekeznek feltüntetni, Budapesten természetesen nagy ellentmondásokra találtak. A meg nem értés oka többek között az is volt, hogy új zenekari műveink kivétel nélkül meglehetősen tökéletlen előadásban kerültek bemutatásra; mert hiányzott úgy a megértő karmester, mind a megfelelő hangversenyzenekar. Amikor a harc különösen kiéleződött, 1911-ben néhány fiatal muzsikussal, közöttük Kodály és én is, megkíséreltük egy „Új Magyar Zenetársaság” alapítását. E vállalkozás tulajdonképeni célja egy önálló hangversenyzenekar szervezése volt, mely mind a régi, mind az újabb és a legújabb zenét tisztességesen adott volna elő. Azonban minden erőlködés e cél elérésére eredménytelen maradt. Ezen és különböző egyéb rosszul sikerült egyéni kísérletezés után 1912-ben teljesen visszavonultam a nyilvános zenei élettől, de annál nagyobb buzgalommal vettem magam a zenefolklorisztikai tanulmányokra. Több, körülményeimhez mérten merész, utazási tervem volt, melyek közül 1913-ban egyet, mint szerény kezdetet meg is valósítottam: Biskra-ra és környékére utaztam, az ottani arab parasztzene tanulmányozására. A háború kitörése — általános emberi okoktól eltekintve — már azért is fájdalmasan érintett, mert majd minden ilyes kutatásnak hirtelen véget vetett; tanulmányaim részére csak Magyarország bizonyos területei maradtak meg, hol aztán, bár kissé korlátozott mértékben, 1918-ig tovább is dolgozhattam.

Az 1917-i esztendő a budapesti közönségnek műveimmel szemben való viselkedésében határozott változást jelentett: boldog voltam, hogy egy nagyobb művem „A fából faragott királyfi” című táncjátékot Tangó Egistó karmester gondoskodása révén végre zeneileg kifogástalan előadásban hallhattam. 1918-ban korábbi színpadi művemet, az 1911-ben írt egyfelvonásost, a „Kékszakállú herceg várát” mutatta be.

Sajnos e kedvező fordulatra 1918 őszén a politikai és gazdasági összeomlás következett. A vele kapcsolatos, majd másfél éves zavarok egyáltalán nem voltak alkalmasak valami komolyabb munka nyugodt befejezéséhez.

De a mai helyzet sem engedi meg, hogy a zenefolklorisztikai munka folytatásának lehetőségére gondoljak. Saját erőnkéből ezt a „fényűzést” immár nem engedhetjük meg magunknak; azonkívül a volt-Magyarországtól leválasztott területeken a tudományos munka politikai okokból és a kölcsönös ellenségeskedés miatt lehetetlen. Távolabbi országok beutazása pedig elérhetetlen.

Különbben az enetudomány ezen ága sehol a világon érdeklődésre nem talál — talán nincs is meg az a jelentősége, amelyet néhány fanatikusa tulajdonít neki?

MAJAKOVSZKIJ: MISZTERIJA-BUFF

Vladimir Majakovszkij az orosz futuristák csoportjának egyik vezető egyénisége. Ez a csoport, a háborút dicsóító olasz futuristáktól való megkülönböztetés céljából kommunista-futuristáknak nevezi magát s az orosz szovjetköztársaság keletkezése óta az irodalmi harcok élén áll. Az új világszemlélet megújult emberének új formai megnyilatkozásaiért harcolnak, hirdetik és vallják magukról, hogy az új állam

lelki életének ők adják meg a legigazabb és legőszintébb viszhangját és a nyugateurópai futurizmussal, amely szerintük csak a régi világszemléletnek egy tulhajtása az új formákban, megtagadnak minden közösséget: „Igaz, a múltban voltak bűneink, — mondja az orosz futurizmus önállóságáról írott cikkében egyik elméleti írójuk, Borisz Kusnyer — Ünnepélyes találkozás, ünnepélyes barátkozások Marinettivel a moszkvai „Szabad Esztétika“ körének estéin... De ez régen volt, a háború előtt. Az erjedés megindulásában, amikor Majakovszkij még sárga ujjasban járt és Aszejev jószívűen írta verseit a kardamomuszról a Lira árnyékákon... A nagy háború, amely végig pörkölte Európát, habozás nélküli állásfoglalásra serkentette az orosz futurizmust. A háború egyrészt örök időkre közelhozta a forradalmi politika tanaihoz, másrészt elszakította Európa kultúr-esztétikai befolyásaitól, amelyek Marinettivel összekötötték. És Oroszország futuristái visszatúsítják a „Szabad Esztétika“ körének estéire való emlékeztést. Semmiféle Marinetti nem okozója az orosz futurizmus létezésének...”

Az új orosz futurizmus valóban új korszaka nemcsak az irodalomnak, hanem annak az irodalmi iránynak is, amit mi futurizmusnak ismerünk. Elválaszthatatlanul egy a felülkerekedett politikai irányzat világszemléletével, sőt azt nemcsak demonstrálja, hanem propagálja is.

A valamikor romantikus Majakovszkij (— hiszen a nyugateurópai futurizmus romantikus —) aki az *én*-t hirdette és énekelte, feloldódott az új világszemlélet korrekтивitásának erejében és ő volt az orosz futuristák közt az első, aki elküzdte a *mi*-t. Az *én*-ért lázadó egyén felismerte magában a romantikus lázadás materiális energiáit, ezeket az erőket organizálta és a közösség szolgálatába állította. A matrózokhoz írt versében:

„Elég
az Adámnak és Évának adatott
törvény szerint élni.
Megkergetjük a történelem gebéjét.
Balra!
Balra!
Balra!
Balra!”

ő is verekszi a futuristáknak a muzeumok elleni harcát, de ez a harc itt célirányos, indokolt:

„És Sándor cár
a Vosztanij téren
áll.
Dinamitot ide!
— — —
És
miért nem attakirozzák Puskin-t?
— — —
Füstöt felhőztetek a
— makaróni gyár —
Téli palota fölé!
— — —
Külső kabátot váltani
nem elég, társaim!
Fordítsátok ki a bensőtöket!”

(A „Korán még örülni“ c. versből).

A költő Majakovszkij legjelentősebb alkotása a „Miszterija-Buff“. Hatalmas színpadi alkotás: tartalmában maga a nagy forradalom és forradalom formájában is. A forradalom misztériuma és bohózata egyszerre (ezt jelenti a cím is) versekben és színpadi cselekvésekben. A versei: a gyűlések jelszavai, az utca rikoltásai, az újságok nyelve. A cselekvése, a tömeg mozgása, osztályok összecsapása, eszmék harca. A háború után megmozdult a világ színpadra vetített képe. Talán mondhatnánk így: az új „Ember tragédiája“ és az új „Faust“ — de új emberekkel, új életlátással, új formákban. A forradalomban elindult ember élete (sorsa?!) gombolyodik fel benne — nekilendülés a régi világból az újba. Tömegdráma, ahol csak közös célu embercsoportok vannak egymásért és egymással szemben. Nincs én, nincs „föhös“: csak „mi“ és „azok“. Amint hogy az 1917—21-es Oroszországban sincsenek a saját magukért felágaskodott egyének, csak tömegmozgások, tömeglendületek egymásért és egymással szemben. Tömegek: anyagok, amelyek elindultak és az anyag mozgástörvényének megállíthatatlanságával mennek. Az anyag egy és kozmikus:

„Ki vagyok én?
alvó erdő
fája
tudósok kacskaringós mondatainak
gondolata.
Ember-lélek műlakatosá.
Kövek szívének kőfaragója.
Nem fülök meg a vízben.
Nem égek el a tűzben —
megtörhetetlen lélek örök lázadása
a ti izmaitokban!...“

A hat felvonásos dráma cselekménye a következő:

I. felvonás: a világ mindenség. A világot már elöntötte a forradalom árja; csak egyetlenegy pólus száraz még. De már ezen a póluson is vér keletkezett. A nyakat elkeşeredetten tömködi egy eszkimó. Vad futással özönlének a pólus felé a régi világ menekültjei: a tiszta burzsoák és a nem-tiszta proletárok. A „tiszták“: az ebessziniai törzsfőnök, indiai maharadzsza, török pasa, orosz lánc-kereskedő, Clemenceau, pápa, egy német, Lloyd George, német tiszt stb. A „tisztátalanok“ soffőr, suszter, varrónő, mosónő, napszamos, eszkimó, halász stb. A vihartól csapkodva mind a pólushoz tolaakođnak; megverik az eszkimót, aki a lyukat tömködi. A kinyíllott résen beömlik a forradalom tüze. Rárohannak a résre, ugyanogy beömlik. A „tiszták“ rábeszélük a „tisztátalanokat“, hogy mentsek meg őket és magukat. A „tisztátalanok“ bárkát építenek.

II. felvonás: a bárka. Egymásután váltakoznak a rendszerek a földéleten. Az abessziniai törzsfőnök monarchiáját a „tiszták“ demokratikus köztársasága váltja fel, végül a „tisztákat“ is kihajigálják a bárkából. A hatalmat átvették az éhes „tisztátalanok“. Most már pihenni szeretnének: de üres és csupa roncs a bárka. Az utolsó tartalékot is felvette a demokrata köztársaság. Ekkor, az eljövendő ember képében, megvilágítja a bárka a közösség államáért való harc elkerül-

hetetlenségét. A „tisztátalanok“ otthagyják a bárkát és a saját erejükbe vetett közös hittel, árbócokkal és lapátokkal verekszik át magukat a felhőkön.

III. felvonás: a pokol. A papok által készített pokol állja el utjukat, de se a pokol őrei, se a belsebub; se a ceremónia mester nem ijesztik el őket. „Testetekkel törjétek át a pokol ajtaját, tisztulva előre, rettenthetetlenül!“ — és a „tisztátalanok“ széthordják a poklot.

IV. felvonás: a paradicsom. Testetlen, istenes élet, ahová földöntúli örömökkal és apró társadalmi reformokkal csalogatnak a prédikátorok — a „szentek“: Szabad, Gábor angyal, Jean Jack Rousseau, Tólsztoj stb. De nem ilyen paradicsomot vártak a vándorok. A szétrombolt paradicsomon keresztülvonólnak tovább.

V. felvonás: Romország, Háború és forradalom rombolta össze. Rendet kell teremteni a romok közt. A szénbányákból, a petroleumforrásokból már látni a jövő pirkadását. Legyőzik a romokat. „Lendületre lendület, lépésre lépés. Előre, az összes gépek líhegéséhez!“

VI. felvonás: kommün. Örülnek és csudálkoznak a „tisztátalanok“ a jövőnek a munka szenvedéseiből fakadó első csudáin és az új internációnak győzelmébe éneklék örömeiket:

„Milliók tömegek munkájának
ócska tornyát vertük mi szét
átkozott rabság igájából
szabadult ma a világ
szétverve és szétrobbantva
az erőszakos elnyomás paraszát
és most
— mintha mese volna — kommün
mindenki számára nyitva az ajtó.
Ez a mi győzelmi himnuszunk
Elönti a világ mindenséget
Az Internacionáléval
feltámad az emberi nem.“

A darab agitációs munka. De nem abban a formában, amikor az agitáció, az „érthetőség“ kedvéért feladják a művészetet. Majakovszkij művész: ennek a kórnak a művésze, amikor át kell formálni az embereket, hogy teremtő erői legyenek koruknak. Ezt az átformálást nem a régi eszközökkel végzi Majakovszkij még akkor sem, amikor első célja az átformálás: amikor „agitációs“ darabot ír. Sajátmagát és verseiben kikristályosodott művészetét nem adja fel egy lépésnyire sem és prologusában ezzel vezeti is be darabját:

„Ott —
a színházak ruhatáiraiban
az operai etni csillogása
a mefisztooteleszi köpeny —
minden ami ott van.
A régi szabó nem nekünk szabott
Nem baj.
Lehet, esetlen

a ruha —
de a miénk.
Ma
a színházak parazsa fölött
a mi jelszavunk izzik fel —
„Mindent újra!“
Allj és csudálkoz —
függöny.

NYUGATI SZEMLÉ

A művészi forma keletkezése és felbomlása. Művészetről komoly és jó könyvet írni nagyon nehéz. Esztetika a klasszikus értelemben mindig valami volt, ami definíciókkal, logikai fogalmakkal dolgozott, s így akarta körülhatárolni a „művészi“, a „szép“ lényegét. Természetes, hogy ilyen eljárással igen könnyen kicsúszik az esztetikus vizsgálataitól az a transzcendentális, a metafizikai, ami a művészetnek épen igazi lényege. De örök veszélye marad minden esztetikának, járjon akár klasszikus, akár egészen modern metafizikai úton, hogy az ember logikai kifejezési eszközével, a nyelvvel dolgozik, amely mindig megkötött, mechanizált, ha „tudomány“ eszközül szolgál, amely, mint tudományos eszköz sohasem, csak mint művészi eszköz, mint a szó, a kifejezés művészete, mint irodalom éri el a metafizikai kifejezés lehetőségét. Ezért tulajdonképpen jogosult volna az a kérdés, hogy egyáltalán van-e értelme művészettörténeteknek, esztetikának, ha az a lényegét megfogni úgy sem tudja, ha úgyis csak legfeljebb azt jelenti számunkra, hogy valami transzcendentálisat logikai formába szorítva, megfosztja azt igaz valóságától. De persze az ilyen kijelentések a másik végletbe csapó dogmatizálást jelentenének, s az igazság valahol középen ott van, hogy emberek közötti közlekedésben mégis csak legfejlettebb eszköz a nyelv, mégis csak ezen értjük meg legjobban egymást, s így műtörténészek, esztetikusok mégis csak hasznos munkát végeznek, amikor művészi alkotások

nem szóval kifejezett akarásait szóbeli útmutatásokkal látják el. De ennek a világért sem szabad azt a látszatot keltenie, mintha ezzel a műalkotás lényegét logikai nyelvre lefordították volna, s az olvasónak sem szabad úgy felfognia az ilyen munkát, mint amelynek szó szerinti értelme a fontos. Nem, mert benne inkább az a szövegen túlra utalás a lényeges, vagy legalább is az kell hogy lényeges legyen.

Még nagyobb óvatosságra kell hogy készítsen bennünket, ha az esztetikus, vagy műtörténész egy bizonyos tudomány szemszögéből tárgyalja anyagát, pl. a művészetet pszichológiailag vagy pszichoanalitikailag akarja megfogni. Kétségtelen, hogy a művészetek összetett komplexumába belejátszanak olyan törvényszerűségek is, amelyek e tudományok körébe tartoznak, de csak mint egy igen bonyolult, egészenek részei, komponensei, s maga az egész műalkotás semmiképpen sem engedi magát belegyömöszölni egy tudomány rendszerébe, de még sokéba sem. Karl Kraus egy hasonlata szerint: a pszichológia az az omnibusz, amely egy repülőgépet akar útjában kísérni.

Ez az a körülmény, amely bizonyos széksziszre készíten bennünket, amikor *Max Déri* új könyvét a kezünkbe vesszük.* *Déri* igen jó névnek örvend a német művészettörténészek között, s tényleg kétségtelen, hogy nagy tárgyilagossággal és precizitással, s rendkívül meggyőzően tudja keresztül vinni a pszichológiai rendszer alkalmazását a műélvezés

*Max Déri: Die Malerei im XIX. Jahrhundert, Berlin, Paul Cassire.

elméletének fölépítésében, s ebben hibája csak az lehet, hogy a „művészet“ lényegét bizonyos pszichikai történésekkel akarja helyettesíteni, ami tulajdonképen kibúvást jelent az igazi feladat alól.

De ettől eltekintve könyvét nagy örömmel kell fogadnunk tárgya kedvéért, hiszen a XIX. század festészetének összefoglaló tárgyalását nélkülöztük eddig. Pedig talán sehol olyan nagy szükségünk vezetésre, tisztázásra, megvilágításra nincsen, mint éppen itt. Míg más művészi irányok: a gótika vagy a renaissance több századon keresztül életerős és mindig tartalmas, nagy vonásaiban egységes akarású művészetet tudtak adni, addig a XIX. században a stílusok és irányok követték egymást a legnagyobb gyorsasággal. Így a klasszicizmus, romantizmus, pre-rafaelitizmus, naturalizmus, impresszionizmus, postimpresszionizmus, pointilizmus, s végül expresszionizmus, futurizmus és kubizmus. Történtek ezenkívül kísérletek a gótika felélesztésére is, nem is beszélve arról, hogy az igazán nagy értékű festők közül a legtöbben egyik izmushoz sem tartoztak szorosán, hanem a maguk útjain jártak mint: Hodle Van Gogh, Cézanne.

Aki mindezekről részletesen és megbízható tárgyilagossággal akar informálódni, olvassa el Déri könyvét, amelyben igen sokat talál mindezekről az irányokról, képviselőikről, műveikről de különösen bő részleteket Hodlerről, Manet-ről Cézanneről, futurizmusról, Picassoról, Kandinskyról és Munch-ról. Összefoglaló áttekintést, igazán egységes „szellemtörténeti“ nézőpontot ez a könyv sem ad s

talán ez nem is a szerző hibája, hanem a tárgyé, a XIX. század művészetéé, amely egy világnézeti nem egységes, küzdő, forrongó korszak szülötte. Az egyes emberek kiváltságain alapuló társadalmi rend erőfeszítése a kiváltságtalanok támadásai ellen jellemzi e századot, a régi rend küzdelmeit fennmaradásáért az újkor kapudöngető erejével szemben. Bele kell értenünk e mozgalmakba a nagy francia forradalomtól kezdődőleg az elnyomott osztályok összes megmozdulásait, tehát a polgári forradalmakat is, nemcsak a legújabb kor szociális küzdelmeit, s mert hiába, a régi társadalmi rendet eltemetéssel fenyegető lavina mégis már a francia forradalommal indult meg. A harcot, a küzdelmet nemcsak társadalmilag szabad értelmelnünk, világnézetek harca az, amely egyszerre jelentkezett társadalmi és művészeti téren, még előbb filozófiai téren, mint a felvilágosodás irodalma. De ugyanakkor, amikor a francia kiváltságos osztály kiváltságainak mind erősebb igénybevételével eljutott ahhoz a mértékhez, ahol be kellett következnie az összeomlásnak, ugyanakkor fejlődött ez osztály művészete a renaissanceból a barokkon át a rokokóban oda, hol zsákutcába vezetett, hol az antik elemeknek az antik kompozícióval ellentmondó formai kiépítése a művészetnek ebben az irányban való továbbvitelét lehetetlenné tette.

A megingatott társadalmi rend azonban újabb egyensúlyi helyzetet keres. Ezt teszi a művészet is. Az első forradalom, az első támadás még nem dönthette ki a régi világnézetet, legfeljebb az egészségtelen tulkapások elé látzott gátat emelni. De még nem

tűnt ki véglegesen, hogy itt nemcsak tulkapásokról van szó, itt az egész régi világnézet van halálosan megtámadva. Egyelőre csak az látszott szükségesnek, hogy visszamenjenek oda, ahonnan az egész fejlődést egészséges, életképes útra lehessen terelni. Így született meg a művészetek minden ágában a klasszicizmus s bár igen nagy értékeket adott különösen az irodalom terén, egészséges továbbfejlesztésének útját nem adta meg. A klasszicizmusban csak úgy, mint az öt követő romanticizmusban kétségbeesett erőlködést kell látnunk, az összeomlani készülő világnézet kísérletezését, a múlt adottságival, a maga még mindig kétségtelen értékeivel fix pontot akart magának teremteni, ahonnan kiindulva, magát a megsemmisüléstől megmentse. Egyik történelmi irány sem tudott újraéledni, mert nem a fejlődés irányába esett, a forrását képező világnézet kiapadóban volt s helyet kellett hogy adjon a naturalizmusnak, amely a maga tendenciáival már a kor igazi iránya volt, amely a művészet tartalmi részét vitte azon szákatca felé, ahova formailag már a rokokóban elérkezett. A régi világnézet művészete találta meg benne azt az egyetlen utat, amely számára még járható volt, s amely a művészet hagyományainak a kor racionalizmusával való összeegyeztetését és annak irányában való továbbfejlesztését célozta, de amely egyszersmint már a maga kiélését és az új útjának előkészítését jelentette. A művészet a tárgyi tartalmak mindhűbb visszaadásának törekvéseiből szinte önmagától átsíklott a látzatok művészetébe, az impresz-

zionizmusba s onnan a tárgyi tartalmat teljesen feloldó új irányokba.

Ha társadalmi és világnézeti küzdelmek szempontjából nézzük a 19. század művészetét, akkor valamennyire egységesebb képet kapunk róla, mert az egymásnak ellentmondó művészeti irányok így egy ugyanazon világnézeti küzdelem kilengései alakjában jelennek meg. Ezt az egységet a Déri pszichológiai tárgyalási szempontja nem tudja megadni. Ezzel szemben ő is az utolsó évtizedek művészetére fekteti a fókust, s a századeleji törekvéseket ő sem tartja velük egyenlő lényegeseknek. Igaz, hogy a legújabb kor művészetének megteremtését Hodlerhez fűzi, ami talán nem egészen helyes. Annyi igaz, hogy Hodler művészetében már benne van az a szellemi tartalmi elem, ami a naturalizmusban hiányzott, s amit a legutolsó évtizedek spiritualista művészete mindenütt előtérbe től, de ő még nem a régi formák teljes feloldásával jutott el ide, ő benne még nincsenek teljesen elintézve azok, mint Cézanneban, akinek művészete tényleg valahol ott kezdődik, ahol a régi művészet minden idejét múlt, csak felesleges teherként jelcntkező adottsága elvesztette hatalmát. Nagyvonásokban úgy mondhatnánk, hogy Cézanneig a 19. század festészete a renaissance művészetének végső feloldása, végső szétzedése volt, Cézanne-nal kezdődött az elmeire szétbontolt művészetnek újabb összeillesztő, újabb formát építő munkája.

Bár tárgya sokkal nagyobb, — mivel a történelem összes művészi korait felöleli — nézőpontja mégis egységesebb, összefoglalóbb a

Grantoff munkájának.* Ő minden kor művészi stílusának belső, lelki feltételeit keresi s ennek alapján jut el a világ összművészi termékeinek csoportosításához. Szerinte a művész lelki feltételeinek alapja az akarat és az érzés. Az akarássainak megnyilvánulásaira hallgató művész bizonyos megismerések tartalmát kiemeli környezetéből és a művészi formába viszi át őket. Neki az a fontos, hogy a világról, az emberről, fákról való fogalmát törvényszerűségekből és törvényekben nyilvánuló megismeréseit mint általános érvényű megismeréseket adja vissza. Innen van, hogy akármilyen elvont műalkotás is világos és áttekinthető formanyelven jelenik meg a műélvezőnek, egyben ritmikus és szimmetrikus. A színeknek és formáknak a képben megnyilvánuló ritmizálása is onnan ered, hogy a művész rendezni akarja a világ látszatszerűségeit és véletlencit s a benne megnyilvánuló törvényszerűségeiről akar a szemlélőnek fogalmat adni, tehát abstratálni akar. Az ilyen művészet azért absztrakt, mert a külvilág érzékeléseit csak olyan mértékben fogadja el, amennyire a fogalmilag megismerhetővel és elképzelhetővel összhangba tudja hozni. A művész, aki érzéseiből indul ki, érzékleteinek intenzitása által átéli az összes dolgok egymással való összetartozását, egymással való összenőtt voltát. Nem aprióri megismerést ad, hanem lélkének vagy érzékeinek élményét, tehát az ezt a Kozmoszban s a Kozmoszt az Én-ben s ezzel minden relatívet konkretizálva. A művész, aki felismerte, hogy a világon

senmi sincs, ami magános, ami egyedülálló, hanem minden egymással vonatkozásban van, nem a világ egyes részeit akarja kiemelni, hanem a jelenség és érzésvilág tartalmi gazdaságát, mint összefüggő egészet akarja visszaadni. Nem ellentéteket lát meg, hanem a tömegeknek a fény és árny által való összefüggését. Vonalak, formák, síkok és színek sohasem maradhatnak izoláltak, elhatároltak, hanem átmeneteket képeznek egymásba. Mert a világban semmi sem áll magában, hanem minden létező egymással vonatkozásban van.

Grantoff megkülönböztet olyan stílust, melynek kifejezési formáját az akarat adja, s olyat, amely érzés által kapja alakját, a kettő között olyan stílust, amelyben az akarás és érzés kifejezési formái egymás mellett fordulnak elő, s végül a két alapstílus fölött egy olyant, amelyben az akarás és az érzés egy szintézissé olvadnak össze. A gótika fénykorában az akarat és az érzés egyforma erős szerepet játszottak, a legelvontabb akarások a legvalóságosabb élettel voltak telítve.

Ezen művészet elméleti megfontolások alapján csak a görög művészet volt formaépítő művészet, a késői római művészet bizonyos antik tradíciók megtartásával ugyan, de formaszéttörést, formarombolást jelent.

A renaissance művészetének formaakarásait a 16. és 17. század művészete kezdi ki, s ez a feloldódás feltartóztatlanul megy a maga útján egészen a 19. század végéig. Noha klasszicizmus és akadémiizmus a formarombolás menetébe beleékelik magukat, s azt mintegy felakarják tartóz-

*Otto Grantoff, Formzertrümmerung u. Formaufbau in der bildenden Kunst. Berlin, Wasmuth, 1919.

tatni, mégis e rombolásnak természetes útja váltja ki az impresszionizmust, s ez után az expresszionizmust. Ezen nézőpontból az expresszionizmus nem ellenmozgalma az impresszionizmusnak, hanem annak logikus folytatása, amely az impresszionizmusnak a tárgyszerűség rovására a látszatnak tett engedményeit a tárgyszerűség teljes feláldozásáig fokozza, s ezzel mintegy annak végső konzekvenciáit levonja.

Cézanne követőiről azt mondja Grantoff, hogy a dolgok létének keresését célzó irányuk, vágyuk egyszerűsítés és tisztázása után arra viszi őket, hogy a dolgok konkrét megjelenési formáit annyira abstrahálják, amennyire hajlamuk meghatározza. Műveinek kompozíciós organizációja ezáltal fokozódik, s a jelenségek abszolút értelmezése mélyebb és erőteljesebb kifejezésű lesz. Művészetük iránya új klasszikus művészet felé vezet.

A német expresszionisták művészetében a szellemi energiáknak a görög-római-francia világ alól való felszabadulást látja. Az összes művészi értékek ezen átértékelése az új stílus kialakulásának lehetőségét nagy mértékben előmozdítja, mert vonalak, formák és színek közt új harmónia megalakítására nyit utat.

DIENES LÁSZLÓ

IGAZSÁG A MŰVÉSZETBEN

Az ember semmit sem ismerhet meg másként, mint (közvetve vagy közvetlenül) érzékszerveire gyakorolt hatásokon keresztül. A dolgok magábanvaló, tőlünk független mivoltát is csak az érzékek alapján seghethetjük s a külvilágról szerzett

tudatunk nem más, mint szubjektív élményeknek logikai ítélet formájába való öntése.

Objektív, ismeretelméleti igazságok épen ezért nincsenek. Igaz mindaz, amit az ember akár csak egy pillanatig is annak képes hinni, igazak mindaz érzelmek és gondolatok, melyek a külső világ behatásainak következtében keletkeztek bennünk.

Már pedig másmilyen gondolatok s érzelmek nincsenek. Ahogy a világról is csak érzékszerveink által szerezhethünk tudomást, úgy önmagunk szemléletéhez is csak azoknak a lelki folyamatoknak megismerésén keresztül juthatunk, melyekkel a külvilágnak reánk gyakorolt hatásaira reagálunk. Az ember a világon belül él és cselekszik és sohasem lehet a világtól független metafizikai valóság. Az emberi lélek a külvilágtól keltett gondolatai s érzelmei impressziók komplexuma — nem az, ami, hanem önmaga s környezete kölcsönhatásainak eredője.

Nincs tehát külön világ és külön ember, külön objektum és külön szubjektum: mindakettő egymásban, egymás által létezik. Ezeknek kölcsönhatása maga a világ, „Die Welt ist Vorstellung“.

Művészet a világnak, önmagunknak, vagyis a külvilágtól bennünk felkeltett impresszióknak — ha úgy tetszik: az igazságoknak — maradandó formába való öntése. Mivel pedig a világ is s énünk is csak e benyomások által létezik, alapjában minden művészet impresszionizmus.

Bartalis János *Napkelet* február elsejei számában, G. Mollinaire *Kubizmus*-ával kapcsolatban azt írja, hogy a perspektiva a naturalista művészet csalása, mert „a

látszat kedvéért eltorzítja a tárgyak formáit, önkényes és értelmetlen hierarchiát teremt — idézi Apollinairt — a dolgok közt“. Például: „egy háznak nem az a realitása, hogy vonalai összehajoljanak, oldalfalai keskenyedő kapcsoknak látszanak, a hozzám közeleső ablakai ötször akkorák, mint a távolesők, hanem; a ház téglalapú síkokkal bezárt tér, hatalmas és súlyos lefelé nehezkedő tömegekkel“.

Miért — kérdezhetnők Apollinaire szellemét — miért realitásuk a testnek inkább egymásra nehezedő mivoltuk, mint az, hogy a távoliabbak kisebbek a közelebb levőknel? Egyaránt realitásuk mind a kettő, egyformán így mindkét szemléleti mód; hogy az egyiket pusztán látó-, a másikat látó- és tapintóidegeinken keresztül érzékelt impressziók által nyertük, az ugyanolyan kevéssé teszi hazuggá az egyiket, mint ahogy nem teszi — mint sokan állítják — mesterkéltté s valóságérítlenné a másikat sem. Művész nem az, ki így vagy amúgy látja a világot, hanem ki ki tudja fejezni úgy, ahogy látja.

Teljesen egyetértek Bartalissal abban, hogy „erős, friss energiák többé nem tudnak megférti a minden részletében dekadenciáig kidolgozott csupa lágyság és halkság szomorgó finomkodásaiba: egészséges és duhaj, életörömös mondanivalóik számára új utak és új kiélési lehetőségek keresése vált szükségessé“. Mint idővel minden szemléleti forma és kifejezési módszer, mint minden tudományos és művészi „irány“ ez úgynevezett impresszionizmus is „túlélte önmagát“, ügyes mesteremberek és dohos iskolaszagú

akadémikusok technikájává lett. Mint mindig, egy társadalom haláltusája s egy új társadalom vajúdása ma is forradalmat okoz a kultúréletben is s a professzorok és technikusok táborával szemben áll ma is egy nagy részében becsületesen akaró s igen kis részében tehetségesfiatalság, melya művészi kiélés számára is új lehetőségeket, a művészi kifejezés számára is új formákat keres.

Ahogy azonban Michelangelo fellépése nem tette kisebb művésszé Giottot és Manet fellépése Michelangelot, úgy a ma végbemenő művészeti forradalom sem fogja megsemmisíthetni a múlt század szecessziós művészetének igazi értékeit — s ezért nem fogja ledönthetni „igazságait“, szemléleti és kifejezési módjait sem. A művészet a világ kifejezése s ahogy egy és örök maga a világ, úgy egy és örök a művészet is.

IGNOTUS PÁL

FORRADALMAK UTÁN

I.

Vagy másfél éve előttünk hülámzik napról-napra egy magyar poéta szíve. Láttuk őt egészséges gyűlöletben tombolni még egy éve is s optimista, kemény célratöréssel, töretlen hittel harcolni szakadatlan egy irányban. Azután egyszerre melancholikus sóhajtások szakadtak fel belőle s egy idő óta kétségbeesetten örvöng a világgal való meghasonlottság, a legteljesebb reménytelenség pokoli örvényében. Látja, hogy minden hiába; az emberek világtalanul ostobák és gonoszak; mondhatni, az életét tette egy lapra, hogy megmozdítsa, felrzza őket — s az emberek legjobb esetben befogják a fülüket, de vannak rosszabb próbálkozások

is. Kár volt a lelkes, halálos, nagy próba, kár volt te szegény; bizony mondom néked: jobb lett volna továbbra is kuplékat írni és szövicces párbeszédeket...

2.

Ez volt még a tanulsága minden forradalomnak. Az emberek süketek, gonoszak és ostobák, javíthatatlanul azok. „Hiszen volt már Megváltója S a világot meg nem óvta — Hát te, gyarló, mit tehetsz?!“ írja egy kevéssé ismert, régibb magyar költő, Dömötör János. Minden akarás, amely bizott a világ átalakíthatóságában, az emberekkel való első komoly összemérkezésénél ilyen csalódással keseredett. S egész törvényszerűséggel fedezi fel minden forradalom után: Bene vixit, qui bene latuit. Jól élt, aki jól elbujt. Azt gondolom, a legközelebbi jövő az aligmúlt évek szociális lendületbe induló irodalma után egy az arisztokrata individualizmus jegyében álló irodalmat fog hozni.

A 19. század első felének forradalmaira a *parnaszizmus* következtelt. *Turris Eburnea!* Elbújni a Művészet Elefántcsonttornyába, elbújni a zárt formák, szemérmes és hideg képek mögé, ne lássanak belőlünk semmit az emberek, ez a furcsa, gonosz és idegen tömeg.

Én azt hiszem, a ma Parnasseja — a *dadaizmus*. Látszólag nincs egymástól messzebb álló két irány, mint ép ezek: amaz a ritus szigorúságával kezelt formák iránya, emez a verstannak, mondattannak, sőt logikának is fittyet hányó anarchiáé. De azt hiszem, a két irány a mélyén mégis rokon, mert ugyanabból a nagy csalódásból született: a nagy csömörből, abból az érzésből, hogy minden hiába, hogy az

emberek nagy tömegei egy más világban élnek, mint mi magunk és még csak megérteni sem tudjuk egymást velük. A dadaizmus ebből azt a tanulságot vonja le, hogy kacagjunk, legokosabb röhögni, röhögni mindenben, törvényeken és akarásokon.

Nem látjátok: ez az anarchikus röhej ez a *modern Turris Eburnea*, vérez emberek bújnak el megint egy abszolút grimasz Elefántcsonttornyába? KOMLÓS ALADÁR

GUSTAVE FLAUBERT KÉT NAGY REGÉNYE MAGYARUL

(*Éducation sentimentale. — Boulevard és Pecuchet.*)

A prózai mesterművek fordítása sokkal nagyobb nehézségekbe ütközik, mint ahogy azt általában gondolják. Nemcsak arról van itt szó ugyanis, hogy a tartalmat pontosan közöljék velünk; a regény egysége stilisztikai egység tulajdonképpen s így a fordítónak az egyes mondatok zenéjén kívül az egész mű ritmusát is vissza kell adnia. A mi közönségünk megszokta a rossz fordításokat. Egészen a legutóbbi időkig a dilettánsok boldog szigete volt e terület és minden tudós, féltérő itt tombolta ki szépirodalmi ambícióit. Pedig a műfordítás szintén irodalmi műfaj és jó fordító csak művész lehet. Ez az igazság ma már átment a köztudatba s az utolsó évek gazdag termése mutatja, hogy íróink is egyre nagyobb szeretettel foglalkoznak költői művek átültetésével. Flaubert két, talán legfontosabb regényének magyar fordítása típusokat képvisel s így tanulságos azokat egymasmellé állítani.

+

Az „*Éducation sentimentale*“ a desilluzionizmus nagy regénye, különösen nehéz feladatok elé állítja a fordítókat. Mint drágakövekben a megfoghatatlan sugár, úgy villog itt a masszívra kalapált, hideg mondatok bonthatatlan mélyén: a vágy és a beteljesülés kettségének és az ifjúság örök tragikus reakcióinak forró lírája. Nem a szavak öntik elénk; hatalmas alaphangulat, amely csak gazdag élményvilágú felvevő lelkének érzékeny tükrében

mutatja meg árnyalatait. A fordítónak éppen ezért kell költőnek lennie. Ujra kell alkotnia mindent és ismernie kell azt a viszonyt, amely Flaubert szavai és tartalmai között van s amely a lírát meghatározza. *Lustig Gézának*, az *Éducation* fordítójának, minderről sejtelve sem volt. Természetes, hogy ez fordítására nézve végzetes lett. Még a tisztára filológiai nehézségekkel sem tudott megküzdeni. Ezeket a nehézségeket mindjárt a cím szimbolizálja legékezebben, a fordító munkáját pedig az a megoldás, amelyet választott. Az alcímet, („*Histoire d'un jeune homme*“) mint egyik német kollégája, egyszerűen felcserélte a főcímmel („*Egy fiatalember története*“): végeredményben ez nem nagyfontosságú tény, de mint irodalmi frivolitás, jellemző. A fordító a nyelvkezelés elemeit sem ismeri, mondatai bámúlatoan esetlenek, ritmus, egyensúly stb. ismeretlen fogalmak számára. Világos ezután, hogy a fordítás még leghalványabb nyomokban sem adhat semmit Flaubert lényegéből. Hogy az olvasó láthassa, mivé tette *Lustig* a francia nyelv egyik legnagyobb mesterét, néhány idézetet kell ideírnom. Semmi sem jellemezheti jobban e 677 oldalas munka nivótlanosságát, mint ez a néhány ötlet-szerűen kiemelt mondat: „A fájdalom túltelje szinte megsokszorosította anyazereményet“. „*Frédéric* széthúzta a függönyöket s fehérneműek közepette valami sárgás, módfelett ráncos vörösséget pillantott meg, aki bűdös volt és ordított“. (Ujszülöttről van szó!) „*Frédéric* ráfeküdt erre a gondolatra, mint drámaíró, ki darabján kotol“. „A kapitány maradás nélkül, az egyik dobtól a másikig nyüzsgött a hídön“. „A föld szintjén gyökerek keresztződtek, mint megannyi véredény“, (veinés!) „Ő a minapában a bálba vitte Önt, nemde bár?“ „Nem! — kiáltott fel (a festő) — ... velencei nő gyanánt fogom vászonra csapni“. Kár volna folytatni! Csak a tréfa kedvéért írom még ide: „*Arnou* egy zsebkendő végett benyitott rajta (t. i. az ajtón). *Frédéric* a hátsó részén (t. i. a szoba hátullevő részében) egy mosdót pillantott meg“, vagy: „Folyton kapcáskodol, ha szólnak hozzá, olyan vagy, mint az ért kelés“. Az ékes hasonlat ugylátszik a fordító saját találmánya. Mert a költő csak ennyit mond: „*Mais tu ergotes toujours; on ne peut pas placer*

un mot avec toi!“ Oldalokon keresztül lehetne idézgetni. *Lustig Géza*, hogy csodálatosan szegényes szókincsét flauberti gazdagságig hatványozhassa fel, ócska szótárak poros lapjaihoz folyamodott. Ilyen szavakat használ: hátahoporjás, termelvény, város-részatyma, csábrág, sündörögni, szélkótya stb. Világos, hogy ez nem emeli műve értékét. Csak mellesleg jegyzem meg, hogy több helyen rövidebb bekezdéseket egyszerűen kihagyott. Példaképen említem, hogy a 639. oldalon az első és második bekezdés között egy bekezdés hiányzik. Az, hogy a „bourgeois“-t néha „bugris“-nak fordítja, a kisebb bajok közé tartozik.

A másik fordítást, („*Bouvard és Pécuchet*“) amelyet nem is szabadna a *Lustig*éval egy kritika lélektében említeni, a „*Jövő*“ című napilapban ismertettem már. Ez a fordítás *Tóth Árpádnak*, a kitünő költőnek munkája, mégpedig jeles munkája. *Tóth Árpád* megbirkózott a fentemlített nehézségekkel és sikerrel hangolta egységbe a részleteket. Rámutattam a „*Jövő*“-ben arra az összefüggésre, amely *Flaubert* e két regénye között szerintem fennáll s amely a jó „*Éducation*“ fordítást most már duplán szükségessé teszi. Mert nincs igazuk azoknak, akik a „*Bouvard*“ szatírája alatt csak alkalmi és személyes ellágyulások leplezett liráját látják. A költő két handabandázó, örökkösen „nagyot koppanó“ hősének vergődő, kihűlő életében, ugyana az egytűző, átfogó és széles emberi líra rezonál, ha nem is a régi intenzitással, amelyről az „*Éducation*“-nál kapcsolatban beszélünk. De mint-ha tárgyi kapcsolat is volna a két regény között! Az „*Éducation*“ öregedő *Frédéric*-je, miután *Mme Arnouval* egy megindító, elhibázott ifjúságuk napjait soha vissza-nem-hozó beszélgetésben utolszor találkozik, áradó szívével a gyermekkor egyik emlékének könnyű, tűnődő melankóliájába menekül. Ebből a melankóliából az út egyenesen a *Bouvard és Pécuchet* világába vezet. *Tóth Árpád* kitünő bevezetést is írt a könyvhöz; sorai a mű pulzusára vezetik az olvasó ujjait és megadják azt a világitást, amelyben a két hős kontúrjainak tiszta tónusához juthat. *Lustig* szőszegénységével szemben itt nagy gazdagság, magas technika, filológiai képtelenségével szemben pedig nagy képzettség és érzék áll. És

erre itt fokozott mértékben van szükség, tekintve, hogy Flaubert ebben a regényben körülbelül mindent összeszűfolt, amit életében, tárgyi és nyelvi fejlődésében magaköré gyűjtött.

A „Bouvard és Pecuchet“ fordítását a Genius adta ki igen izléses kiállításban; az „Éducation“ Tevan-nál jelent meg jóval előbb.

Wien, 1921.

BOLYAI PÁL

HABSBURG-MÉMOIREOK

(Leopold Wölfling: *Habsburger unterstich Freimütige Aufzeichnungen eines ehemaligen Erzherrzogs.* — *Verlag O. Goldschmidt—Gabriell, Berlin Wilmersdorf 1921.*)

Az egész kontinensen, de főleg Németországban, az utolsó két év alatt ismét feltűnően fellendült a mémoiretrodalom, az irodalomnak ép az az ága, amely már-már elvesztette minden régebbi nimbuszát, már senki sem vette komolyan az emlékiratokat s ime, a háboru befejeztével oly buján burjánzottak föl mindenféle rangú, rendű és pártállásu emberek visszaemlékezéseit jegyzetei, emlékiratai, hogy az ember érdeklődve néz e poraiból újjáéled, phönixmadár felé.

Pszichikailag teljesen indokolt ez a jelenség. Emberek: hadvezérek, diplomata, államférfiak, akiknek valamilyes fontosabb szerep jutott az elmúlt háboruban, szükségét érzik annak, hogy lelkiismeretükön könnyítsenek, magukat és eljárásukat tisztázzák a nyilvánosság előtt. Érzik, hogy a lezajlott események és ezek által megindított lavinák, oly mérvű vádakát emelnek, oly súlyos felelősséget rónak megindítóikra, hogy e vádak és felelősség legkisebbike is rettenetes lelki teher, amelyen könnyíteni kell egy nyilvános vallomással. És megszűlhetnek a különféle néven nevezett mémoireok, többkevesebb (inkább ez utóbbi!) objektivitással, történelmi- és tényhűséggel, (hisz, nemde az igazság is relatív?) ami utóvégre is érthető, mivel az ilyen emlékirat egyes ember, vagy párt, vagy csoport, vagy klikk igazolására íródott, tehát már alapjában szubjektív, egyéni és viszonylagos. És mégis — illetve ép ezért — a jövőendő s a mindenkorai történetírónak e mémoireok összessége, mozaikja páratlanul hasznos szolgálókat tesz.

Az emberek szeretnek fontosáknak

látszani, tehát mindenki megszólal és leadja szerény véleményét az eseményekről, ezen keretek közt pedig, kevésbé szerény véleményét önmagáról. Ludendorfftól kezdve minden valamirevaló katonára, politikusra, diplomata megírta, írja, vagy meg fogja írni magánvéleményét a háborúról. Sőt, ez a mémoire-írási láz megszólaltatja a közélet egyéb ágaiban működő nagyságokat is. Ezek persze nem a háborúról, hanem — kedvező alkalom! — önmagukról mondanak el egypár intimtást a közönségnek. Így, az ismert mozigéző, Fern Andra is, aki önéletrajzában a legizgalmasabb mozigézőnyit nyújtja. Az olvasóközönség pedig kapkodja a különböző mémoireokot, — Fern Andráéknak első kiadása egypár nap alatt elfogyott — mert ez most valami új és tagadhatatlanul érdekes is.

Mezszólalt most Leopold Wölfling is, aki 1902-ben, 34 éves korában vált ki a Habsburg-Lothringen család kötelékéből, hogy új névvel vágjon neki, egy megutált élet után, egy új és polgári jövőnek, követve atyái nagybátyja, János főherceg példáját, aki Orth János név alatt indult neki a tengereknek, hogy 1890-ben nyomtalanul eltűnjék.

Némi gyanakvással vettem a kezembe néhai IV. Ferdinánd, toscánai nagyherceg legidősb fiának, az egykori Lipót Ferdinánd főhercegnek könyvét és főleg a „Freimütige Aufzeichnungen eines ehemaligen Erzherrzogs“ kitétagasztott, mert félttem, hogy e szavak meglehetősen paradox fogalmait egy indiszkrét-izléstelen, és ponyvairatnak az alcíme. (Tudniillik, nemrégiben olvastam valamely lapban, hogy Leopold Wölfling nélkülöz, olyannyira, hogy állítólag egy orfeumban is tartott felolvasásokat. Félttem, e könyvét is anyagi zavarain segítendő, adta ki.) Bizonyos lelki megkönnyebbüléssel konstatálhattam, hogy tévedtem.

Előszavában azt mondja, hogy most, Ferenc József halála és a háboru befejezte után, a vele még főherceg korában megtörtént események hű elmondásával talán szolgálatot tehet a dinasztia-kérdés megoldásában. Ezért írja e könyvét. És erre 180 oldalon semmitmondó apróságokkal, Habsburg-anekdotákkal, véget nem érő és bonyolult genealógiával (bizonyos fájdalmas rezignáció csendül ki a sorokból, amikor megállapítja, hogy Európa majdnem valamennyi uralkodóházával rokonság-

ban van és X. őse révén Canet Hugo véréből is csörgedezik ereibep egypár csöpp) gyerekkori nevelőiről, a vezérkarról, a tengerészetről, a spanyol etiketteről, az udvar byzantinizmusáról, Ferenc József, Vilmos császár, IV. Károly, Bismarck, Edward király stb.-ről mondott ártatlan kis bírálaival igen jótékonyan hat oda, hogy az olvasó ebédutáni sziesztáját kellemessé tegye. Onéletrajza keretein belül jelentéktelen kis megállapításokra szorítkozik, amiket nemhogy most, hanem már háború előtt is tudott mindenki. Új szempontok, egynémely eseménynek közelebről való megvilágítása, mind teljesen hiányzanak e könyvből. Értsük meg jól: nem szenzációkra vagyunk éhesek, hanem egy embertől, aki ott hagyja rangját, családját, mindenét, azért mert szabadszelleme — így mondja ő — nyílt zeme és emberies érzése kellemetlenné teszik őt e családban és e család-intrikákkal, mellőzetéssel és azzal bünteti ezt a tagját, hogy mikor ez látva összeférhetlenségét a többi felséges és fenséges családtaggal, tudományos téren akar csendben foglalatoskodni, akkor nem engedí meg neki az egyetem látogatását, ettől a szokottnál — az osztrák főhercegek-nél megszokottnál — nyíltabb szemű osztrák főhercegtől többet vártunk volna lapos frázisoknál és anekdotázásnál. Még egyszer: ne szenzációs leleplezéseket hozzon nekünk, de viszont az sem elégít ki, — noha egészen jellemző és kedves — hogy pl. József nádor fiáról, József kir. hercegről, a honvédség volt főparancsnokáról írva, megemlékszik arról, hogy mikor ő (az író) egyszer meglátogatta és az állomásról négyesen hajtattott Alcsuthra, belefordultak az útszéli árokba. Mikor pedig kétórai késéssel megérkeztek és ő elmesélte a „magyar grandseigneur“-nek — így nevezi — kalandos útját, József kir. herceg egész szárazon csak ennyit mondott: „Hob ich mir gleich gedocht, Kutscher hatvorigen Monat Kronprinz von Portugal auch umgeschmissen.“ Ügye egész kedves? De utóvégre ilyen és hasonló intim-pistáskodások, liberális frázisok üres puffogatásának gyűjteményére mégsem kell mindjárt ráírni, hogy „Freimütige Aufzeichnungen“, még akkor sem, ha az ember Habsburg.

Azért hát egy Habsburgtól még ennyit is nagyon szép és ezt becsülni kell benne.

HA: MÁGYI ANTAL

NIETZSCHE ÉS AZ ANGOLOK

Nietzschéből az angolok a háború alatt valami monstrumfélét csináltak, krampuszt úgy mütogatták mint a német elveteműlt-ség mintaképét. Megtették minden kultúra negációjának, az ősbáróság apostolának, akinek vériró tanai teljesen áthatották a német lelket, amely részeg most a Wille zur Macht tanától. Hogy mit tartottak London felsőbb köreibben is Nietzsche művéről, arra nézve jellemző Lord Cromernek, Egyiptom kormányzójának egy cikke, mely a következő szavakkal végződik: „Egyik ok, amelyért a háborúban résztveszünk, az, hogy a világot, a haladást és a kultúrát meg kell őriznünk attól, hogy Nietzsche filozófiájának áldozatul essék“.

Szomorú dolog, hogy nemcsak hogy most is jelenhetik meg ilyen hangú könyv Angliában, mint H. L. Stewart professor könyve, hanem hogy az ilyen könyvet még tudományként is méltatják. Propaganda iratnak, pamfletnek jó lenne, de mosolyogni kell állításán, mikor Vilmos császárt Nietzsche-tanítványnak tünteti fel. Annál több dicséretet érdemel W. M. Salter, aki az árral szemben megírta az egyik legpártatlanabb angol könyvet Nietzschéről (Nietzsche, the thinker. London). Könyvét nagyon érdekessé teszi az, hogy meglátszík rajta, hogy angol-szász eszmekörben nevedett írója csak belső küzdelmek útján jutott el a német filozófus méltánylásáig. Salter könyve a tárgyilagosság visszatérését jelenti és ennek örülhet mindenki aki az igazságot keresi, akár Nietzsche követője, akár nem.

MURÁNYI GYÖZŐ